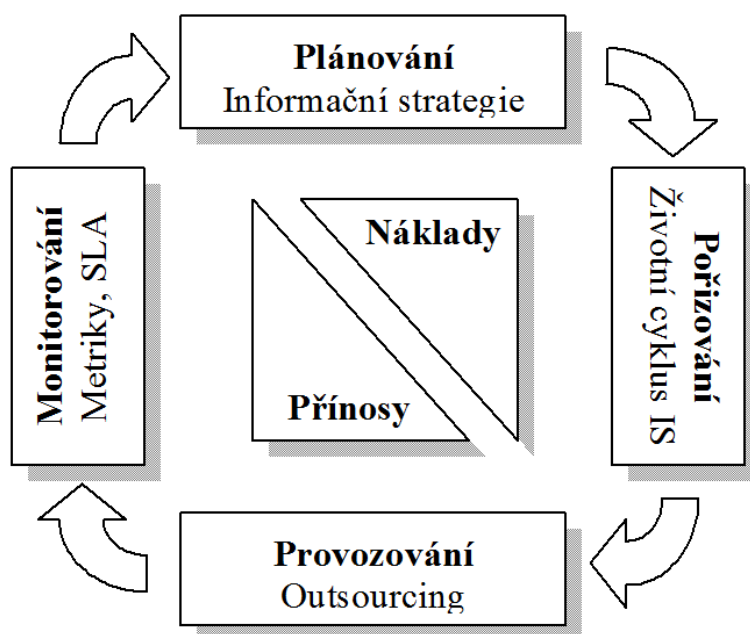

Plánování IS/ICT a informační strategie

Řízení ICT bude v tomto učebním textu představeno v podobě čtyř základních činností, kterými je plánování, pořizování, provozování a monitorování IS/ICT. V každé této činnosti se určitým způsobem odráží aspekty výše uvedených oblastí zájmu řízení ICT. Přes návaznost a zdánlivou postupnost je důležité uvědomit si, že tyto činnosti neprobíhají odděleně, ale mohou být prováděny souběžně a také v delších či kratších cyklech. V rámci těchto činností budou uvedeny konkrétní problematiky, které s danou fází řízení IS/ICT úzce souvisí. Většinou však dané problematiky nesouvisí pouze z jednou fází, ale přesahují i do dalších činností.

Plánování IS/ICT je spojeno s informační strategií, resp. s její tvorbou. Informační strategie přitom dává základní konceptuální vodítko pro využití informatických zdrojů a samotné pořizování IS/ICT. Specifika pořizování IS/ICT vycházejí z tzv. životního cyklu IS, přesněji s fázemi od úvodní studie až po zavedení do ostrého provozu. Samotný životní cyklus IS však nekončí zavedením do provozu, ale právě provozem a údržbou pokračuje. Vzhledem k náročnosti provozu a údržby se neřídka přistupuje k tzv. outsourcingu ICT. Další činností je pak monitorování provozu a vyhodnocování různých ukazatelů pro případné korekce event. plánování dalšího rozvoje IS/ICT. K tomuto účelu jsou v textu představeny vybrané metriky pro hodnocení IS a také tzv. service level agreement jako nástroj pro řízení výkonnosti v případě outsourcingu IS/ICT. Základní metodický rámec zkoumání uvedených aktivit tvoří procesní přístup, protože umožňuje hledat odpovědi na otázky účelnosti a účinnosti IS/ICT. Veškeré předchozí aktivity jsou pak provázány na určování nákladů a přínosů, které lze u IS/ICT očekávat.

Zajištění skutečných přínosů IS/ICT není jednoduchou záležitostí. Chceme-li vůbec o nějakých přínosech hovořit, je nutné zabezpečit, aby prostředky IS/ICT byly využity účelně. Účelné využití IS/ICT vyžaduje řízení veškerých aktivit týkajících se IS/ICT určitým plánem, který by korespondoval s cíli a

celopodnikovou strategií podniku. Informační strategie (IST) stanovuje, jakým způsobem by měly IS/ICT podporovat globální cíle a ostatní strategie v relativně dlouhém časovém období. Informační strategie by však neměla být zaměřena výhradně na použití technologií. Cílem informační strategie je vymezit, jak pomocí informací podpořit vytváření a dosažení vize, resp. jednotlivých cílů, podniku. Teprve pak lze říci, že je ke správě informací v organizaci možné a také vhodné používat moderní počítačové informační technologie. V opačném případě v informační strategii chybí podstatné věci, týkající se netechnických aspektů podniku, což se může negativně projevit při samotném uskutečňování dané strategie.

Informační strategie by se proto neměla omezovat pouze na technologie nebo systémy. Již zde je třeba brát zřetel na to, jak se projeví vliv technologií na kulturu podniku. Je žádoucí, aby součástí informační strategie byla také cíleně směřovaná výchova zaměstnanců k určitému informačnímu povědomí. Výchova k informačnímu povědomí zahrnuje obeznámení zaměstnanců se základními principy zpracování, vyhledávání, uchování a aplikace informací pro řešení konkrétních úkolů, ale i s určitou informační etikou a legislativou. Informační povědomí zaměstnanců je potom kritické pro pochopení nutnosti změn a přijetí nových technologií a systémů. Často se stává, že právě zanedbání této stránky informační strategie vede ke zmaření přínosů jinak dobře připraveného projektu zavedení nového IS. Důvodem je právě nepřipravenost prostředí pro nové IS/ICT.

Samotná informační strategie je tvořena vzájemným dialogem mezi vedením podniku a odborníky na informatiku, ať již interními nebo externími. Předmětem diskuze by měla být především možná podpora podnikových procesů pomocí IS/ICT, nikoliv řešení technických otázek a problémů vlastní realizace. Důležitým aspektem informační strategie je její celkovost (komplexnost). Není možné, aby informační strategie pokrývala pouze některou část informačních potřeb podniku. Informační strategie musí přinášet integrované a systematické řešení podnikové informační infrastruktury (Molnár 2000).

Otázky na informační strategii

Je možné říci, že IST vymezujeme proto, abychom si ujasnili určité otázky, které se týkají informačního zabezpečení (zde se zabezpečením nemyslí pouze ochrana). V rámci vymezování IST je potřeba vzít v úvahu zejména otázky z následujících oblastí:

- Jaké jsou informační potřeby v dané organizaci? – jaké informace je nutné vyhledávat nebo uchovávat a jaké kvantify mohou také informace nabývat.
- Kdo přesně dané informace potřebuje? – to znamená definovat informační kompetence; sem spadá také problematika bezpečnosti a důvěryhodnosti zdroje informací, tedy toho, kdo o dané informaci vědět nemá a komu naopak musí být sdělena a to nejen uvnitř organizace, ale také ve vztahu k okolí.
- Kde se dané informace nacházejí a jak je dostat na to správné místo? – zde je také možná úvaha, zda by nebylo efektivnější informace či data získávat nebo ukládat někde jinde nebo od někoho jiného.
- Jaký je současný stav informačních technologií? – v rámci této otázky je možné se zabývat tím, v jakém stavu jsou počítačové technologie.

- Jaká jsou informační rizika? – je důležité si ujasnit, jaká je cena našich informací a jaká je cena za neoprávněné používání či jiné zneužití nebo jaká je cena za dezinformaci; takovýmto vymezením cen je potom možné určit jak „dokonalý“ by měl náš systém být, aby se riziko minimalizovalo na přijatelnou úroveň.

Uvedený seznam otázek není s jistotou úplný. Existuje celá řada dalších otázek, ale ty se mohou lišit v rámci různých organizací. Obecně by se informační strategií mělo rozumět vymezení toho, jaké informace jsou pro dosažení cílů potřeba a jaké technologie jsou nutné k získání, zpracování, uchování a distribuci takových informací na místa, kde budou využity.

Tvorba informační strategie

Informační strategie má v praxi formu dokumentu, který je připraven a posléze převeden do konkrétních projektů vrcholovým vedením. Obsahem informační strategie je (Voříšek 2002):

- vymezení současného stavu a způsobu podpory podnikových cílů pomocí IS/ICT,
- stanovení vize, jak by IS/ICT mohly přispívat k dosažení jednotlivých cílů,
- určení způsobu, jak je možné současný stav podpory IS/ICT přetvořit do požadované podoby.

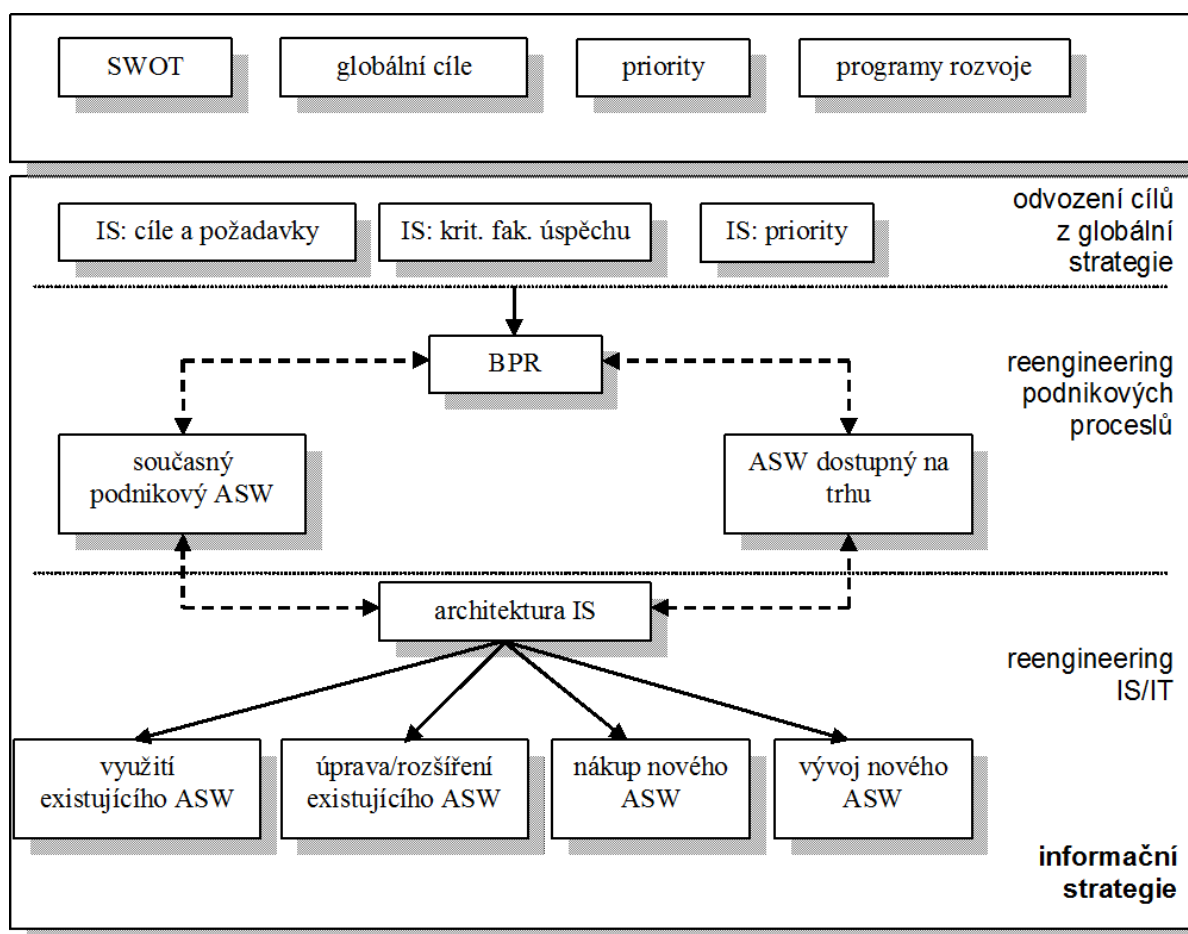
Ke zjištění současného stavu IS/ICT je možné použít celou řadu technik a nástrojů. K hodnocení současného stavu lze použít také SWOT analýzu pro zjištění silných a slabých stránek. Oblasti, které by měly být v tomto případě zohledněny, jsou následující (Voříšek 2002):

- hodnocení stavu IS/ICT konkurence,
- hodnocení stavu IS/ICT klíčových obchodních partnerů,
- hodnocení softwarových aplikací dostupných na trhu,
- hodnocení trendů v oblasti IS/ICT,
- podniková SWOT analýza,
- podnikové cíle,
- požadavky uživatelů.

Cílový stav je možné vymežit různým způsobem. Podle metodiky MDIS (Multidimensional Development of IS) je vymezení cílového stavu provedeno jednak v tzv. globální architektuře, která určuje základní „tvar“, a dále pak v dílčích aspektech, kterými jsou (Voříšek 2002):

- funkční a procesní architektura,
- datová architektura,
- technologická architektura,
- softwarová architektura,
- hardwarová architektura,
- organizační a legislativní aspekty,
- personální, sociální a etické aspekty.

Cílový stav, jako i vlastní transformace současného stavu do budoucího, musí vycházet z celopodnikové strategie. V některých případech bude nutné na cestě k vymezenému žádoucímu stavu provádět větší či menší restrukturalizaci současných procesů IS/ICT. Z analýzy současného stavu by mělo vyplynout, který IS nedostatečným způsobem podporuje určité podnikové aktivity a je tedy potřeba ho nahradit. Po analýze trhu s IS je možné určit, jaké systémy je možné koupit a jaké bude nutné vyvinout na objednávku. V případě potřeby vývoje na objednávku bude také nutné určit, zda bude systém vyvíjen interně nebo zda bude zadán externímu dodavateli. Znázornění informační strategie a její realizace je uvedeno na obrázku 20 (Voříšek 2002).

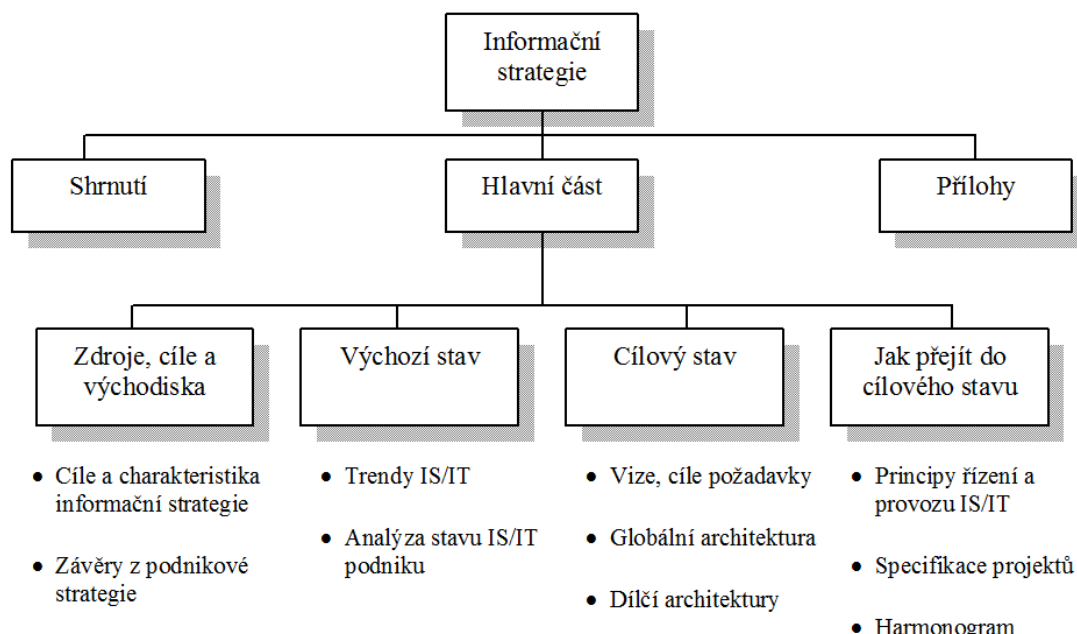

Struktura informační strategie

Na tvorbě informační strategie se podílí tým spolupracovníků. Výsledkem jejich úsilí je vlastní definování informační strategie. Informační strategii je nejvhodnější zachytit do určitého dokumentu. Celý dokument se dělí na několik částí. Podle metodiky MDIS je vhodné do dokumentu zařadit následující části – viz obrázek 21 (Voříšek 2002).

Je zřejmé, že vypracováním informační strategie není ještě zajištěno řízení IS/ICT. Řízení IS/ICT není možné redukovat na vytvoření nějakého dokumentu. Na druhou stranu bez informační strategie, a tedy bez nějakého jasně vymezeného cíle a

způsobu, jak se k cíli dopracovat, by se řízení IS/ICT velmi pravděpodobně mělo účinkem (Voříšek 2002). Stejně tak je potřeba chápat, že s tím, jak se rychle mění situace v ICT, je potřeba také upravovat informační strategii. Informační strategie proto není statickým dokumentem, ale neustále se vyvíjí promítáním různých ICT na informační potřeby podniku.

Nástroje tvorby informační strategie

Nástroje v plánování IS/ICT jsou prostředkem k uplatnění nebo provedení určité techniky. Umožňují zaměření a zdůraznění určitého aspektu zkoumané problematiky. Umožňují formalizaci činností a výstupů. Typy nástrojů:

- Výčet (někdy také katalog)
- Matice / Tabulka
- Diagram

Matice odpovědností

RACI Chart – vymezení rolí při plnění určitého úkolu nebo zajištění procesu. Role:

- **Odpovědný** (Responsible) – provádí činnost
- **Zodpovědný** (Accountable) – přiděluje a schvaluje činnost, případně je zodpovědný za nápravu
- **Konzultant** (Consulted) – doménový expert na činnost
- **Informovaný** (Informed) – jednosměrná komunikace např. o problémech nebo dokončení činnosti

McFarlanův model aplikačního portfolia

McFarlanův model aplikačního portfolia, který vychází z principu Bostonské matice. McFarlanův model je zaměřen na analýzu přínosů jednotlivých aplikací z hlediska současného a budoucího použití. Míra přínosů je určena tím, zda se podnik nemůže bez dané aplikace obejít nebo zda má pouze podpůrnou funkci

budoucnost	Strategické	Aplikace, které jsou kritické pro dosažení cílů podniku, např. marketingový IS, MIS, ...	Potenciální	Aplikace, které mohou být důležité pro dosažení cílů podniku, např. ES, aplikace typu EDI, ...
	Klíčové	Aplikace, které jsou kritické pro chod společnosti, např. řízení skladů a výroby, ...	Podpůrné	Aplikace, které jsou důležité, ale ne kritické pro chod podniku, např. el. pošta, el. zpracování textů, ...
současnost				
	nutnost		možnost	

Podnikové scénáře

Cíl	<ol style="list-style-type: none">1. Nárůst obrátu o 10 % do konce roku 20122. Zvýšení podílu na trhu o 5 % do konce fiskálního roku díky zaměření na mladé zákazníky do 25 let	
Postup, jak cílů dosáhnout	<ol style="list-style-type: none">1. Příprava propagačních videí se zaměřením na mladé do 25 let2. Zahájit reklamní kampaň na nových médiích internetu (Reklamní spoty na <u>youtube</u>; <u>diskuzní fórum</u> se soutěží o mobilní telefony na <u>Facebook</u>)3. ...	
Využívané služby	Internet, Email, SAP Personalistika, SAP CRM	
Co se stane když ...		
Nová služba	Zpracování a ukládání videa	
Dopad na stávající služby	Internet	Potřeba propustnosti o 5 % vyšší (přenos videa)
	Email	Stejně kvalitativní požadavky (dostupnost 96 %)
	SAP Personalistika	Stejně kvalitativní požadavky
	SAP CRM	Pracovní doba vzroste na 16/6 stejně jako doba podpory
Nové požadavky na IT služby	Seznam změn či nových požadavků především nefunkčních	
Požadavky na IT infrastrukturu	Dopad na servery, SW vybavení, síť, licence, data	
Náklady a přínosy	Analýza potřebných nákladů a generovaných přínosů	
Dopad na lidské zdroje	Počty a potřebné kompetence	

Service Portfolio Scorecard

Nástroj pro sledování služeb. Sledované charakteristiky:

- ROI (%) ... Osa X
- Business Alignment ... Osa Y
- Využití ... velikost bodu
- Výkonnost ... barva bodu

Podniková architektura (Enterprise Architecture - EA)

Architektura – spojení vědy a umění při navrhování složitých struktur, které naplňují požadovanou funkcionalitu a zmírňují složitost. Koncept používaný pro plánování IT zohledňující strategické záměry a podnikatelský model. Podniková architektura představuje konkrétní uspořádání obchodních procesů, informačních toků, datových úložišť a jiných komponent IT infrastruktury. Význam EA:

- Nástroj pro řízení – podpora rozhodování, standardizace, životní cyklus zdrojů
- Způsob dokumentace – popis struktury z různých pohledů zachycený v definovaných modelech

Architektonický rámec poskytuje základní modely upořádání široké škály architektur. Popisuje postupy tvorby cílového stavu určitého systému (např. podniku) v podobě konkrétních stavebních bloků a poukazuje na jejich provázanost. Dává k dispozici množinu nástrojů a jednotný slovník. Doporučuje odpovídající standardy a vyhovující produkty sloužící pro tvorbu stavebních bloků. Známé architektonické rámce:

- Zachmann Framework

- Enterprise Architecture Planning
- NIST Enterprise Architecture Model
- TOGAF

TOGAF

TOGAF – (The Open Group Architecture Framework) je otevřený architektonický rámec. Poskytuje postupy a nástroje pro podporu přijetí, tvorby, provozu a údržby celopodnikové architektury (Enterprise Architecture). Je založen na iterativním procesním modelu a uplatnění nejlepších praktik s ohledem na využití stávajících architektonických aktiv.

Proč TOGAF? Je výsledkem spolupráce 300 členů z předních institucí zabývajících se vývojem vhodné architektury. Dává základ pro vytvoření konzistentní architektury, které odráží požadavky zainteresovaných stran. Zachycuje nejlepší praktiky v daném oboru. Bere zřetel na současné požadavky a zároveň budoucí potřeby firmy. Snižuje rizika neúspěchu při tvorbě podnikové architektury.

Typy Architektur v TOGAF

- **Firemní architektura** (Business) – definuje strategii, modely řízení a organizace, klíčové procesy
- **Datová architektura** – logické a fyzické uspořádání datových zdrojů a systémů pro jejich správu
- **Aplikační architektura** – základní nástin jednotlivých aplikací a jejich interakcí včetně návaznosti na hlavní procesy
- **Technologická architektura** – popisuje požadavky na SW a HW, které jsou potřeba pro nasazení aplikačních služeb

Struktura TOGAF

Úvod – základní principy a termíny

Architecture Development Method (ADM) – jádro TOGAF; postup tvorby celopodnikové architektury

ADM Guidelines and Techniques – principy a pravidla při aplikaci TOGAF a ADM

Architecture Content Framework – popis metamodelu architektonických artefaktů, stavebních bloků a typických výstupů

Enterprise Continuum & Tools – nástroje pro třídění výstupů jednotlivých činností

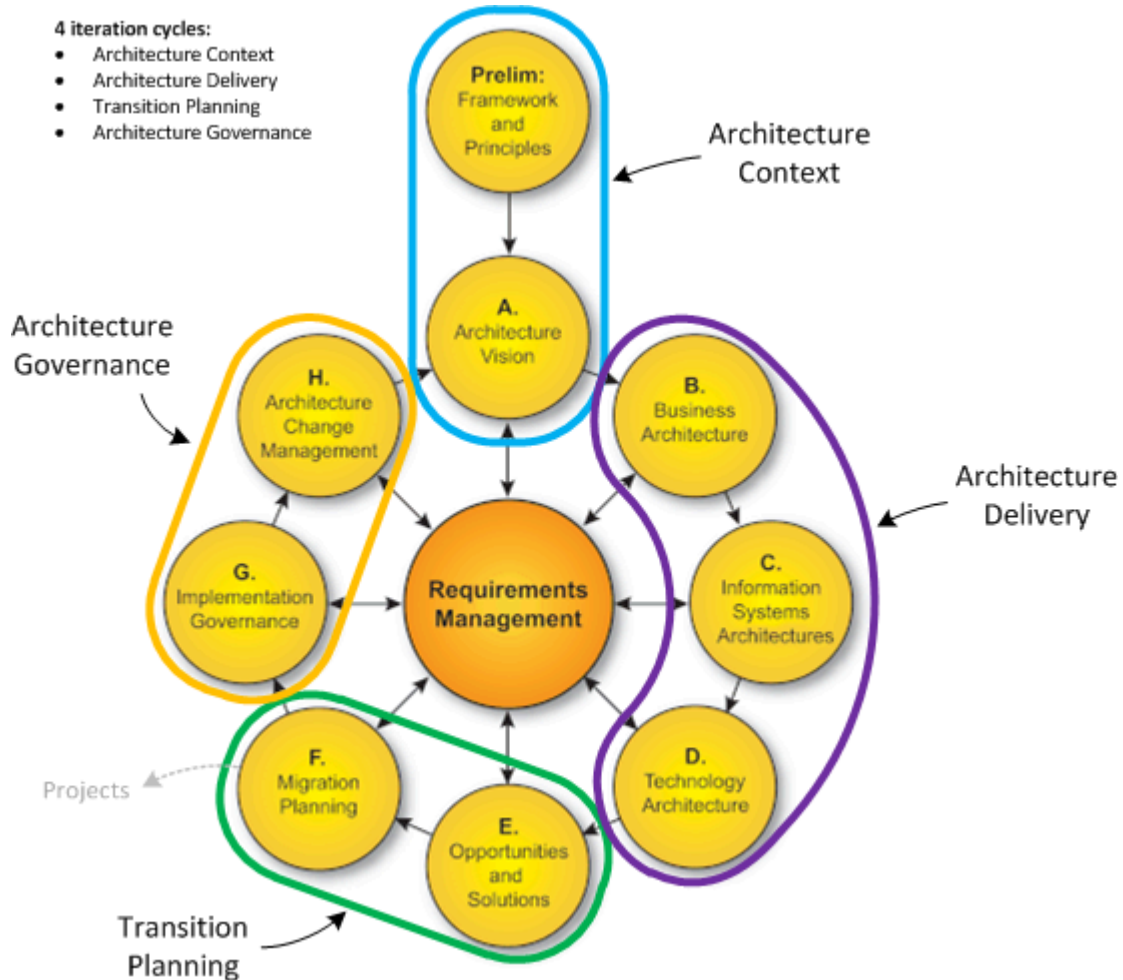
TOGAF Reference Models – referenční modely

Architecture Capability Framework – organizace procesů, rolí, odpovědností a požadované kvalifikace jednotlivých činností

ADM cyklus

- Přípravná fáze
- Vize
- Podniková architektura
- Architektura informačního systému

- Technologická architektura
- Příležitosti a řešení
- Plánování migrace
- Zavedení
- Rozvoj architektury
- Analýza požadavků

ArchiMate

Specifikace pro modelování podnikové architektury. Vytvářena a spravována konsorciem The Open Group. Modelovací jazyk pro formální popis, analýzu a vizualizaci prvků a vztahů v podnikatelské činnosti. Podporuje vytváření podnikové architektury dle ADM metody v TOGAFu. Zahrnuje paradigma IT orientovaného na služby.

Základ jazyka ArchiMate

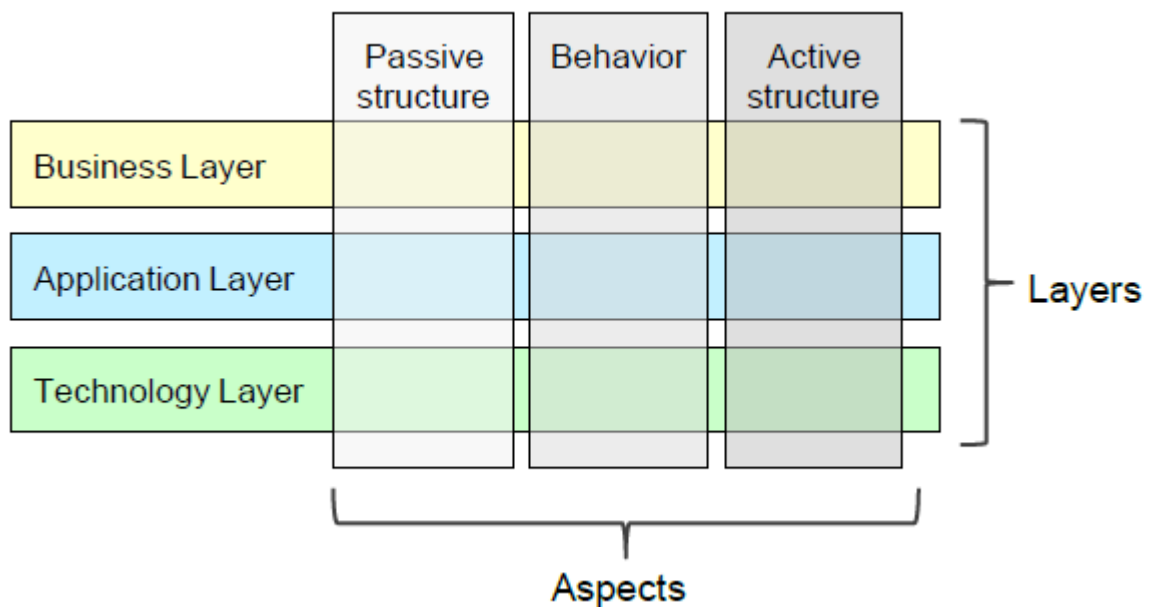
Obecné typy elementů

- Aktivní (Active structure) – prvky, které se vyznačují skutečným chováním (aktéři, aplikace, zařízení, ...)
- Chování (Behaviour) – prvky reprezentující chování (procesy, funkce, události, ...)

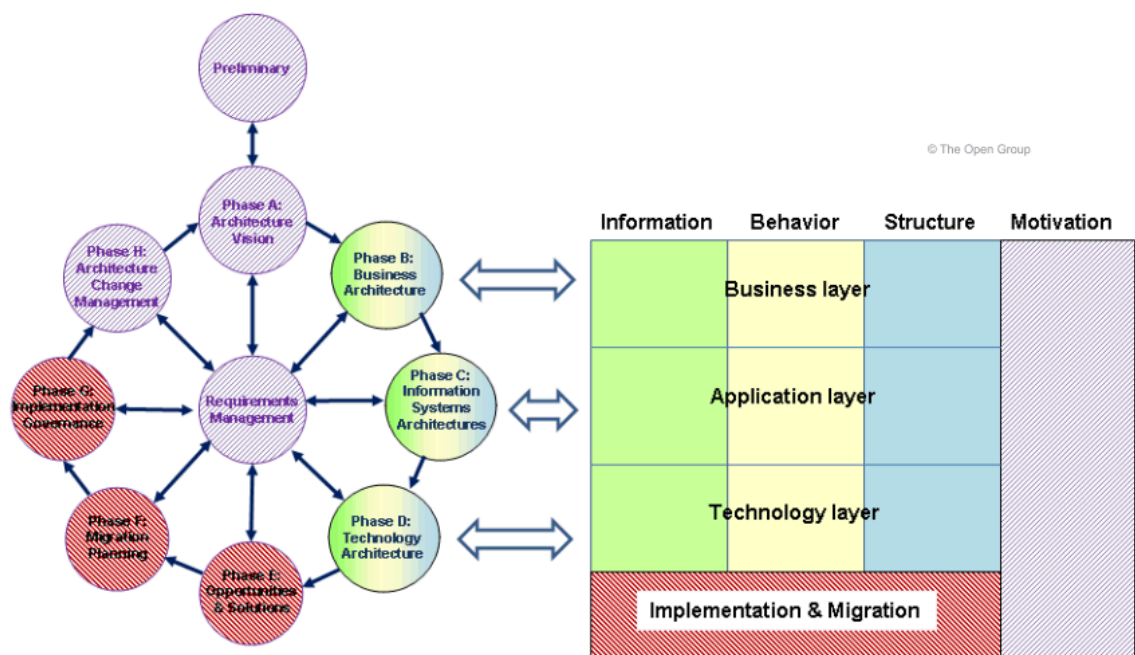
- Pasivní (Passive structure) – prvky reprezentující objekty, jež jsou chováním ovlivněny (datové objekty, dokumenty, ...)

Úrovně

- Firemní úroveň – zachycuje interakce mezi firemní strategií, firemními procesy, funkcemi
- Aplikační úroveň – zachycuje interakce v rámci informačních systémů
- Technologická úroveň – zachycuje infrastrukturní služby, logické a fyzické komponenty

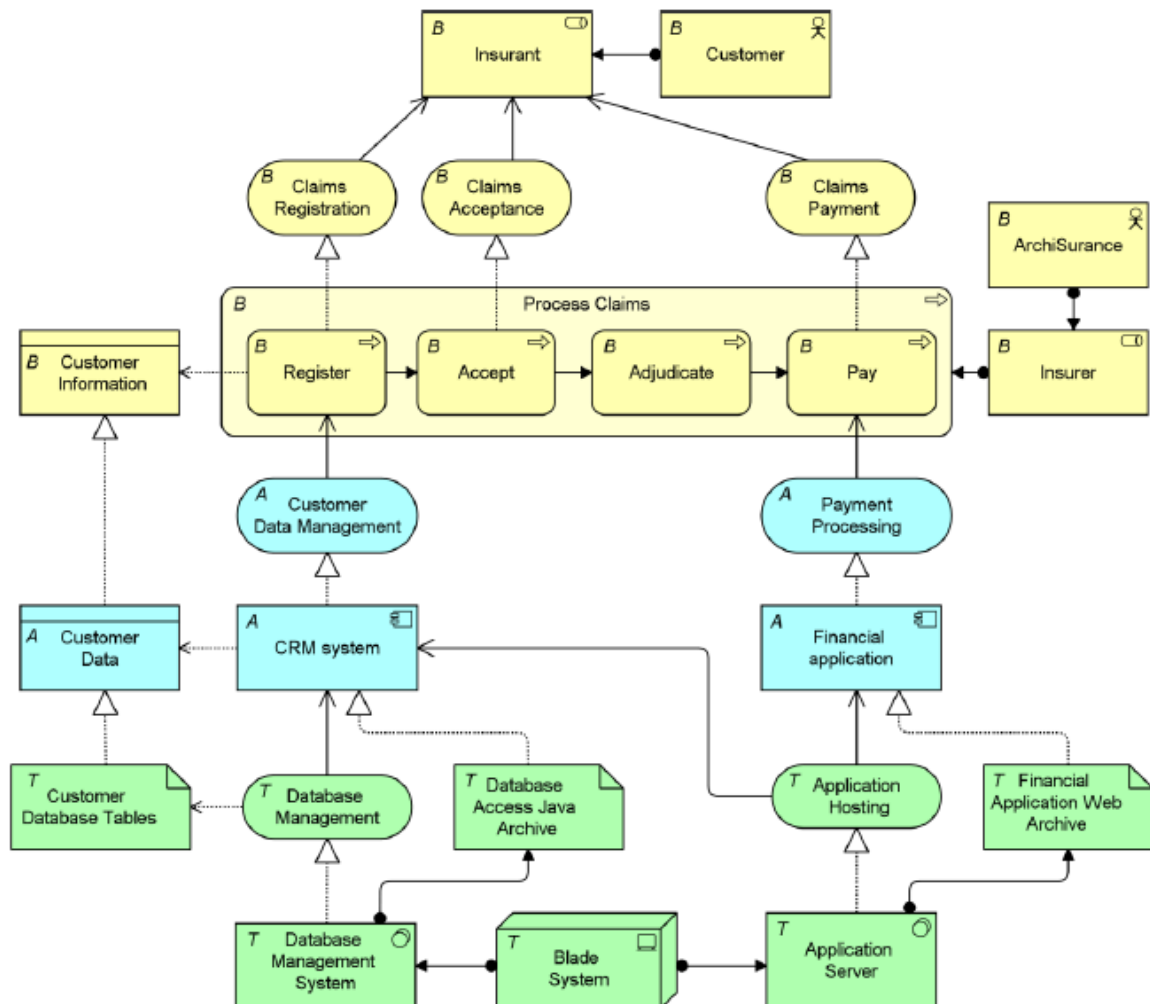

ArchiMate a TOGAF

Vztahy

- **Strukturní** – vztahy modelující statické složení nebo propojení souvisejících prvků do složitějších konceptů
- **Závislosti** – modelují, jak prvky podporují jiné prvky
- **Dynamické** – modelují perspektivu časově závislého chování prvků
- **Ostatní** – vztahy nespádající do žádné z výše uvedených kategorií

Fáze: Tvorba BA

Cíle

- Popis současné architektury
- Popis cílové architektury včetně organizačních, funkčních a procesních aspektů odvíjejících se z podnikových cílů a strategie
- Analýza rozdílu současnou a cílovou architekturou
- Výběr odpovídajících perspektiv pro zohlednění potřeb zainteresovaných stran
- Výběr vhodných nástrojů a technik

Přístup: Modelování – procesní modelování, use case modelování, zachycení struktury, modelování komponent.

Pořizování informatických zdrojů

Jedním z výstupů informační strategie by mělo být formulování potřeby pro pořízení IS zároveň s věcnou (tj. z hlediska definování vybraných procesů, které by měl daný IS podporovat nebo automatizovat), technickou a časovou koordinací takové potřeby. V textu bylo již dříve uvedeno, že pořízení IS může mít celou řadu forem. Může se jednat o nakoupení, vývoj, modifikaci, přizpůsobení stávajícího řešení apod. Ve všech případech samotné pořízení probíhá v několika etapách tzv. životního cyklu IS. Existují různé přístupy a podnikové metodiky, které se často liší názvy a rozdělením jednotlivých etap. Podstata činností bývá ovšem společná. Nejde tedy o konkrétní názvy ani přesný způsob dělení do etap, ale o časovou návaznost a obsahové vymezení daných činností.

Úvodní studie

Úvodní studie, někdy též označovaná jako studie proveditelnosti (Feasibility Study), by měla dát kvalifikovanou odpověď na otázku, zda daný projekt IS realizovat nebo ne. V této chvíli není neúspěch, pokud výsledek úvodní studie bude nerealizovat daný IS a projekt bude ukončen. V úvodní studii jde o jasnou formulaci cílů daného IS, přínosů a dopadů pro podnik z nejrůznějších hledisek (procesní, organizační, personální, finanční, technické atd.). Dále pak o vymezení rozsahu daného IS a propojení na okolí. Tyto závěry vycházejí ze základní analýzy požadavků a definování omezujících podmínek.

Podle stanovených cílů a analýzy požadavků mohou být hrubě odhadnuty náklady na pořízení IS. Samotná cena může být odhadnuta podle zkušeností z minulých projektů, zejména pokud se uvažuje o vlastním vývoji. Jinak je cena zjištěna u případných dodavatelů rozesláním požadavku o určení ceny tzv. RFQ/RQP (Request for Quote/Request for Proposal). Nezřídká je samotné určení ceny případným dodavatelem daleko složitější a řídí se firemními pravidly, kdy se opět využívá zkušeností s podobnými projekty. Snahou samozřejmě také je nabídnout co nejnižší cenu a získat zakázku s tím, že konečná cena bude stanovena až po podrobné analýze požadavků a koncepčním návrhu daného řešení. Odhadnuté náklady pak mohou být konfrontovány s očekávanými přínosy, čímž dojde k rozhodnutí o uskutečnění nebo zastavení projektu.

V rámci úvodní studie pro zavedení IS je také třeba hledat odpovědi na otázky spojené s odhodláním podniku daný projekt realizovat. Zde je možné zkoumat např. následující otázky (Vrana, Richta 2005):

- **Opravdu potřebujeme IS?** – není potřeba unáhlená? Nejedná se o popud módnosti? atd.; odpověď by měla dát právě informační strategie; nutnost hledat odpověď na tuto otázku je především v případě, že informační strategie není;
- **Uvědomujeme si rizika projektu IS?** – každý informatický projekt provází řada problémů, které zavádění IS komplikují; zde by se mělo jednat o vyhodnocení, zda jsme ochotni daná rizika podstoupit;
- **Vytvoříme projektu IS přiměřené podmínky?** – jedná se o podporu vedení a zajištění potřebných prostředků (organizačních, finančních, lidských, technických).

Snaha najít odpovědi na tyto, ale i další otázky přivádí k problematice určení proveditelnosti daného projektu. Proveditelností v tomto kontextu můžeme rozumět schopnost projekt řídit a úspěšně dokončit (Vrana, Richta 2005). Zajímavé je potom zkoumat, jaký podíl na proveditelnosti (úspěchu projektu) má jaký faktor. Podle tohoto modelu by v ideálním případě byla proveditelnost 100%. Jelikož v praxi ale nebývá naplnění daných faktorů nikdy maximální, klesá proveditelnost pod toto maximum. Zásadní problémy pak nastávají, pokud hodnota klesne pod 50% (Vrana, Richta 2005).

Úvodní studie může být zpracována zadavatelem budoucího systému, případně i potenciálním dodavatelem jako součást podkladů pro výběrové řízení. Může být ale také zpracována třetí stranou. Minimálně však stanovení základních cílů, resp. vize, či představy o budoucím systému, je úkolem především pro management podniku. Tuto odpovědnost není vhodné delegovat ani na třetí stranu, ani na podřízené. Existuje pro to celá řada důvodů, které se však na první pohled nemusí zdát jako dostatečně pádné, což je zrádné. Hlavním důvodem je potřeba stanovení jasné představy, proč podnik daný systém potřebuje a co od něj očekává. Tuto představu bude nutné sdělit jednak dodavateli, a jednak také svým zaměstnancům. Především management by měl mít dostatečný nadhled nad řízeným podnikem, aby byl schopný definovat, co bude pro podnik přínosem.

V případě, že by cíle měl definovat někdo z třetí strany, je zde velké riziko, že problémům podniku neporozumí a že jeho hlavním cílem bude rychle dát něco dohromady a „zmizet“. Pokud by takový úkol dostal např. zaměstnanec v oddělení ICT, byla by představa určitě velice moderní a technicky na úrovni, ale hodnota pro podnik by se asi ztrácela ve zbytečných technických vymoženostech. Pro úspěch celého projektu je potřeba, aby management přijal představu o novém IS za svou, protože jinak při prvních problémech hrozí zastavení projektu.

Výběr dodavatele a systému

V tuto chvíli předpokládáme, že řešení bude dodáno externím dodavatelem, a proto je nutné jej nejdříve vybrat. Při rozhodování o výběru dodavatele je možné obrátit se na konkrétního dodavatele přímo, většinou na základě referencí, případně předchozí spolupráce, nebo uspořádat veřejné výběrové řízení (pro veřejný sektor a státní správu platí pouze třetí možnost).

Při pořizování IS/ICT hraje roli celá řada parametrů, podle kterých se porovnávají jednotlivé nabídky. Mezi standardní parametry ASW patří (Molnár 2000):

- **Základní údaje** (tvůrce, distributoři, rok zahájení prodeje, orientace na sektor, velikost podniku, cena, lokalizace).
- **Architektura ASW** (skladba modulů, vazby modulů, vazby na další aplikace, možnosti rozšíření).
- **Přehled instalací** (svět, ČR).
- **Provozní prostředí** (technologická architektura, databázové prostředí, orientace na základní SW).
- **Metodika zavádění** (tradiční, agilní, robustnost, propracovanost, otevřenost, zkušenosti).
- **Vývojové prostředí** (podpora některého CASE nástroje, charakteristiky uživatelského rozhraní, standardy uživatelského rozhraní).

- **Dokumentace a jazykové prostředí** (počet jazyků, možnost přepínání, rozsah a struktura dokumentace – provozní, uživatelská, vývojářská, dokumentace pro nasazení).
- **Doplňující služby** (servis, upgrade, školení, helpdesk, konzultace).
- **Standardy, normy, certifikace** (audit, podpora ISO 9000-3).
- **Flexibilita** (možnosti úprav, přizpůsobení, rozšíření).
- **Funkční struktura, specifické funkce** – co umí (evidenční, operativní, analytická, plánování, kontrolní funkce).

Mimo výše uvedené parametry je vhodné zabývat se při výběru dodavatele či systému také rizikovostí nabídky. V obecné rovině se rizika týkají nedodržení časového harmonogramu, rozpočtu, kvality.

Důležitým parametrem je samozřejmě také cena, i když by to neměl být parametr nejdůležitější nebo jediný. Ukazuje se, že to, co se zdá být vcelku logické, nebývá často respektováno. Tím logickým je, že to nejlevnější většinou není to nejlepší. V tomto směru nejsou ojedinělé případy, kdy pro získání zakázky na nákup či budování nějakého ASW vznikne nová firma, která nemá žádné zkušenosti s podobnými aktivitami, ale zakázku získá právě kvůli nejnižší ceně.

Zavedení a testovací provoz

Pomineme-li pro zjednodušení samotný vývoj systému, je dalším významným krokem proces zavádění, nasazování nebo implementace systému do reálného prostředí a ověřovací provoz. Tuto fázi bychom mohli nazvat „hodinou pravdy“, protože dochází k odhalování nedostatků a chyb. Kromě odlaďování chyb, které nebylo možné v „laboratorních“ podmínkách simulovat, je tato fáze spjata především s převodem dat do nového systému a školením pracovníků.

V mnohých projektech je převod dat podceňovanou záležitostí. V některých případech je opomíjen úplně, a to dokonce záměrně z důvodu snížení ceny. Vzhledem k nevyzpytatelnosti původních systémů, daných postupným „dolepováním“ dodatečných modulů, nepřipustným zjednodušováním vývoje, nedostatečnou dokumentací atd., jde ve většině případů o značný problém. Ten je navíc umocněn faktem, že je nutné převedení dat provést co nejrychleji a že může být složité případné chyby objevit i opravit. Pokud se nějaká chyba objeví, je navíc také velmi pravděpodobné, že bude nutné provést celý převod ještě jednou.

V současnosti je možné využít, tzv. datové pumpy, využívané také pro ETL procesy v řešení datových skladů. Bývají součástí databázových systémů. V některých specifických případech je ovšem nutné datové pumpy upravit, což může být poměrně náročné.

Odpovídající školení uživatelů bývala další podceňovaná činnost. Podle jedné studie školení představuje v průměru 8 % nákladů z celého projektu. Skutečné náklady za školení se ale mohou vyšplhat až na 30 % nákladů projektu (Beatty, Williams 2006). Vhodný systém školení je přitom obranou proti skrytým nákladům plynoucím z dlouhodobě nesprávného používání systému. Podniky často využívají model, kdy jsou u dodavatele vyškoleni pouze klíčoví uživatelé. Klíčoví uživatelé jsou poté odpovědní za vyškolení ostatních koncových uživatelů. Uvedený model může být finančně výhodnější, ale neměl by skončit tak, že tito klíčoví uživatelé dostanou jen

základní instrukce a po večerech se nový systém učí z příruček. To vede k některým chybám v ovládání či mylným zvyklostem, které se potom šíří mezi ostatními koncovými uživateli. Tomuto jevu se dá předcházet certifikací u dodavatele na ovládání daného systému. Výhodou ovšem může být více individuální přístup ke koncovým uživatelům místo méně účinných hromadných školení. Je třeba se ovšem vyhnout také tzv. „Hey Jack“ problému (viz skryté náklady).

V rámci testování jde především o odhalení odchylek od požadované funkcionality, současně také o ověření použitelnosti a uživatelské přívětivosti. Testování by mělo být prováděno v průběhu celého vývoje systému. Některé chyby ovšem nelze odhalit jinak, než při běžném provozu.

V návaznosti na definování požadavků na funkcionalitu systému by měly být vytvářeny tzv. uživatelské akceptační testy. Jejich splnění by mělo být součástí smlouvy a podmiňovat dokončení systému. Samotné akceptační testy mají podobu scénářů pro provedení určitých úkonů. Přitom se sledují definované parametry chování systému.

Poměrně častým problémem je uživatelská přívětivost řešení. Nezřídka se totiž stávalo, že řešení uživatelského rozhraní vykazovalo značné chyby v použitelnosti. Příkladem mohou být špatně zvolené nebo umístěné ovládací prvky vedoucí ke zmatení běžného uživatele. Příčinou tohoto problému je nedodržení základních pravidel návrhu uživatelského rozhraní. Může se také stát, že je uživatelské rozhraní navrženo pro počítačově zdatné pracovníky, přestože skutečnými uživateli budou začátečníci.

Provozování IS/ICT a outsourcing IS/ICT

Stále rychleji se vyvíjející a měnící technologie, krátká morální životnost jak SW, tak i HW prostředků a potřeba jejich aktualizace znamenají pro podnik značnou zátěž. Konkurenceschopnost podniků je podmíněna investicemi nejen do nákupu nových SW a HW prostředků, ale také do najímání nových kvalifikovaných odborníků či školení odpovědných pracovníků a podobných záležitostí. Zjištění návratnosti těchto investic a tedy jejich odůvodnění je poměrně problematické, což činí řízení a podporu podniku pomocí IS/ICT složitější. Vzhledem k narůstající složitosti a s tím související náročnosti provozu, správy i údržby softwarových systémů a také k nutnosti neustále se věnovat IS/ICT problematice, se začal prosazovat trend tzv. vytěsnění, neboli outsourcingu, procesů IS/ICT.

„Outsourcing je zajišťování činností spojených s informatikou dodavatelsky, tedy formou externích služeb.“ (Gála a kol. 2006)

Vytěsnění (outsourcing) vede ke zbavení podniku nepodstatných činností, resp. takových činností, které přímo nesouvisí s hlavním předmětem podnikání daného podniku. Příkladem takových neinformatických činností je správa a údržba budov, ve kterých firma podniká, uklízení prostor, zajištění stravování pro zaměstnance, provoz zařízení pro měření rychlosti vozidel ve městě apod. Z informatických činností se pak může jednat o provozování technických prostředků, aplikací, internetových stránek, zajištění tiskových služeb, správu poštovních účtů apod. Předmětem outsourcingu může být jenom několik samostatných činností nebo naopak celá oblast jako například IS/ICT. Z celého spektra různých skupin činností, které se podnik snaží

převést na externího dodavatele, se vyjímají čtyři nejčastěji používané. Jedná se o (Voříšek a kol. 2004):

- kompletní outsourcing,
- outsourcing provozu technického vybavení,
- outsourcing systémové integrace,
- outsourcing aplikací (ASP – Application Service Providing).

Kompletní outsourcing znamená přenesení všech činností v určité oblasti na dodavatele včetně příslušného technického vybavení a lidských zdrojů. Úkolem dodavatele v případě outsourcingu systémové integrace je správa provozu heterogenních IS klienta a jejich vzájemné propojení včetně propojení s externími subjekty.

Samotný podnik, oproštěn od vedlejších činností, se může intenzivněji věnovat své primární náplni, což umožňuje zeštíhlení vedení a i samotného podniku a tak se podnik stává daleko dynamičtější a flexibilnější. Ovšem zavedení outsourcingu není jednoduché ani levné. Očekává se však, že přenechání určitých činností na jiný podnik přinese snížení nákladů. Z hlediska snížení nákladů by měl outsourcing snížit náklady v následujících oblastech (Molnár 2000):

- snížení investičních nákladů,
- snížení provozních nákladů,
- snížení rizik mimořádných nákladů spojených s výpadky IS/ICT,
- snížení nákladů na školení personálu v IS/ICT,
- získání lepší kontroly nad výdaji na IS/ICT,
- možnost získání finančních prostředků prodejem aktiv IS/ICT.

Vzdát se určitých činností může podniku ulehčit od určitých problémů. Outsourcing přináší ovšem také určitá rizika, se kterými je nutné počítat (Dohnal 2002):

- dlouhodobá závislost na jednom dodavateli; výměna dodavatele v ICT je celkem náročná záležitost,
- riziko úniku citlivých informací,
- nedostatečná orientace dodavatele v oblasti podnikání zákazníka,
- špatné nastavení smluvních vztahů,
- možný vznik konfliktních situací; cíle obou stran se mohou lišit,
- podcenění pravidel kooperace.

Outsourcing by měl pomáhat využívat externí zdroje a tím vlastnímu podniku ušetřit námahu, čas i peníze. Skutečnost ovšem závisí na celé řadě faktorů. Jedním z nejdůležitějších faktorů určujících výsledný efekt outsourcingu je smlouva o outsourcingu. Smlouva o outsourcingu vymezuje práva, povinnosti, závazky, kvalitu služeb a jiná vzájemná ujednání obou stran, tj. jak klienta, tak i dodavatele. Outsourcing není formou partnerství. Obě strany většinou neuzavírají smlouvu o podílu na zisku. Jedinou motivací k plnění povinností je vhodně stanovená vzájemná dohoda (Lee 2004). Součástí smlouvy o outsourcingu je celá řada vzájemných ujednání, která pokrývají oblasti (Lee 2004):

- **Úroveň služeb** – přesné vymezení typu, rozsahu a kvality činností společně s počtem opakování event. přesným časem prováděných činností. Součástí této oblasti je také stanovení metrik výkonu dodavatele, které budou sloužit pro klienta jako měřítko plnění závazků a také jako podklad pro penalizaci dodavatele za jejich neplnění nebo nezapokutování služeb v zadané kvalitě. Čím podrobnější je tato část, tím menší mohou být v budoucnu spory o jednotlivých bodech.
- **Převod aktiv** – v případě, že k provádění činností dodavatel potřebuje například specifické vybavení zákazníka, je nutné dojednat způsob převodu daných zařízení a jiného majetku. Týká se to zejména majetku jako je HW, licence, komunikační a síťová zařízení apod. Převod majetku se často realizuje jako odkoupení, což může být komplikováno složitým určováním ceny jednotlivých zařízení a nutností kontaktovat další subjekty např. v případě převodů výhodných licencí na jiný podnikatelský subjekt. Převod aktiv si může vyžádat dodatečné náklady, které by měly být započítány do celkových nákladů na outsourcing.
- **Přechod zaměstnanců** – ve smlouvě o outsourcingu je často potřebné dojednat také přechod zaměstnanců, kteří doposud pracovali ve firmě klienta, do firmy dodavatele. Například při poskytnutí outsourcingu v roce 2003 firmě JPMorgan zabezpečované firmou IBM, přešlo z JPMorgan do IBM něco kolem 4000 pracovníků (Kawamoto 2004). V některých státech a případech může být zajištění přechodu značně nákladné (např. odchodné pro pracovníky, kteří nemohou přejít k dodavateli apod.).
- **Ceny a splácení** – sjednání outsourcingu se většinou týká delšího časového období. V některých případech je doba sjednaná i na 10 let. Ve smlouvě je nutné přesně specifikovat kolik, kdy, jak a komu se má cena, resp. splátka zaplatit. Navíc je nutné počítat s tím, že se situace může změnit. Vzhledem k rychlému technologickému pokroku a dalším faktorům v podnikatelském prostředí se dlouho trvající smlouva o outsourcingu neobejde bez jasně specifikovaných pravidel změn. Požadované změny, ať již na straně klienta, dodavatele nebo změny způsobené externími subjekty, se velmi pravděpodobně promítnou do samotné ceny. Je proto vhodné specifikovat přímo do smlouvy termíny přehodnocení platebních podmínek.
- **Stanovení záruk** – v případě neplnění stanovených závazků dodavatelem může vzniknout klientovi určitá škoda. V případě velkých společností se škody většinou vyšplhají i u relativně malých problémů s ICT do velkých částek. Spory o tom, jaká škoda vznikla a do jaké míry je na tom dodavatel odpovědný mohou být značně komplikované, pokud neexistují jednoznačná dojednání, v jakých případech a v jakém rozsahu nese dodavatel za výpadky v poskytovaných službách odpovědnost.
- **Řešení sporů a ukončení smlouvy** – během doby, kdy jsou určité služby poskytovány externím dodavatelem, může nastat mnoho sporných situací. Urovnávání nejrůznějších sporů může být poměrně nákladné a leckdy vyžaduje i právníckou pomoc. Přestože se celá řada konkrétních sporných situací nedá dost dobře předem předvídat, je dobré do samotné smlouvy zakomponovat určitá pravidla řešení konfliktů (např. stanovením nezávislých arbitrářů). Pokud klient není s poskytovanými službami spokojen, může po vypršení sjednané doby outsourcing ukončit nebo v případě, že spory již nelze

urovnat, může dojít k předčasnému vypovězení smlouvy. Pro klienta ovšem nastává komplikovaná situace spojená s otázkou, jakým způsobem převzít odpovědnost od dodavatele a co všechno by měl dodavatel po ukončení vztahu vrátit. Stejně jako v ostatních případech je dobré, když je vývoj při vypovězení nebo ukončení smlouvy předem dohodnut a postupuje podle předem stanoveného plánu. Mimo přesně stanovených podmínek, za kterých lze smlouvu ukončit, by v plánu nemělo chybět ujasnění následujících otázek (Lee 2004):

- Jak naložit s technickým vybavením (v případě zpětného odkoupení stanovení výpočtu ceny)?
- Jak bude naloženo se smlouvami s třetími stranami (např. o leasingu, licencích, patentech apod.)?
- Jak bude přeneseno know-how a data?
- Co s pracovníky, kteří přešli k dodavateli?
- Jak bude zajištěna součinnost dodavatele při předávání?

Je celkem zřejmé, že v době ukončování smlouvy mohou být vztahy mezi klientem a dodavatelem poměrně vyhrocené, a proto není příliš vhodné spoléhat na dobrovolnou součinnost obou stran.

- **Vlastnictví intelektuálního majetku** – smlouva o outsourcingu by měla také zahrnovat ujednání o vlastnictví intelektuálního majetku, který vzniká při poskytování služeb klientovi (např. copyright, patenty, manuály, programy). Zpravidla by měl být klient vlastníkem všech intelektuálních práv k dílům vytvořeným pro poskytování sjednaných služeb. V opačném případě mohou vzniknout určité problémy, zejména pokud dojde k ukončení outsourcingu. Například v případě, že klient využívá IS a nemá přístup ke zdrojovým kódům, způsobí to po ukončení smlouvy nemožnost provádět potřebné úpravy.
- **Bezpečnost a utajení informací** – je velmi pravděpodobné, že se dodavatel služeb může dostat k velmi citlivým osobním i obchodním údajům. Nutnou podmínkou je, aby dodavatel spolehlivě dodržoval stanovená pravidla bezpečnostních opatření a utajování informací. To se netýká pouze doby, po kterou je uzavřena smlouva, ale také období po samotném ukončení smlouvy. Je proto potřeba stanovit přesná pravidla pro nakládání s informacemi. Ve smlouvě je tedy nutné označit, jaká data jsou citlivá a zakotvit úroveň bezpečnostních opatření. Současně je potřeba stanovit způsob kontroly bezpečnostních opatření a následky v případě kompromitace citlivých dat.

Vybrat vhodného dodavatele outsourcingu je poměrně komplikované. V praxi se ukazuje jako velmi rozumné „vyzkoušet“ si vybranou firmu na nějakém menším projektu řádově v délce několika měsíců. Pokud daný vztah funguje, je možné se začít zabývat jednáním o outsourcingu. Výhodné je, aby dodavatel outsourcingu byl zároveň tvůrcem IS, který potom provozuje. Ve zkušební době dodavatel vytvoří IS, který potom provozuje v rámci smlouvy o outsourcingu. Tímto je možné zamezit problémům při zavádění systému do podniku a zrychluje se doba odstranění určitých chyb.

Proces zavedení outsourcingu

Zavedení outsourcingu není možné provádět tzv. „hurá stylem“. Daleko vhodnější je držet se určitého metodického postupu, který vymezuje jednotlivé činnosti v takovém procesu. Zde uvedený proces vychází z (Bales 1998):

Analýza vhodnosti

V rámci analýzy vhodnosti se jedná o zvážení několika hledisek a rozhodnutí, zda se do outsourcingu pouštět či nikoliv. Jde především o formulaci potřeb a vytěšňované části, analýzu přínosů a nákladů a zvážení rizik.

V první řadě se jedná o formulaci potřeb, které podnik k outsourcingu přivádějí. Rozhodování o outsourcingu ICT je strategickou záležitostí. Je to rozhodnutí na poměrně dlouhou dobu a není jednoduché vrátit ho zpět. Podnik by se do takové akce neměl pouštět bez zřetelně definované potřeby nebo jen z důvodu určité módnosti tohoto konceptu. Management by měl mít jasnou odpověď na otázku, proč outsourcing zavádět a co jsou cíle takového úsilí. Stává se, že podnik přejde na outsourcing ICT, ale protože nebylo jasné proč, není ani jasné, zda-li byl přechod na outsourcing výhodný. To se nakonec projeví jako určité zklamání nad outsourcingem jako takovým.

V případě, že se jedná o outsourcing ICT, neměla by potřeba přechodu na outsourcing vycházet z informatického oddělení. Přestože se jedná o outsourcing ICT, je důležité definovat potřebu na základě přínosu pro hlavní činnosti podniku. Pravidelná aktualizace softwaru a hardwaru ještě nemusí mít velký dopad na hospodářské ukazatele, které management zajímají nejvíce.

Součástí analýzy potřeb je stanovení toho, jaká část bude vytěšněna. Tedy zda půjde o kompletní outsourcing celé informatiky nebo pouze vybraného procesu, zařízení či aplikace. Je možné postupovat i obráceně a definovat, jaká část by neměla být vytěšněna například z důvodu zachování určitého know-how.

Podle formulovaných potřeb a výběru vytěšňované části je možné definovat kritéria sloužící pro porovnání nákladů a přínosů přechodu na outsourcing. Při vymezování nákladů a přínosů je možné se držet již uvedených výhod či vycházet ze samostatných kapitol rozebírajících náklady a přínosy ICT.

Management by si také měl být vědom rizik s outsourcingem spojených a při zvažování potřeb brát tato rizika v úvahu (viz již zmíněná rizika outsourcingu).

Definice požadavků a způsobu měření

Správné vydefinování požadavků na poptávanou službu a odpovídající hodnotící kritéria dané služby jsou základem pro možné řízení outsourcingového vztahu. Zde platí dvojnásob, že co se neměří, to se neřídí.

Vycházet je možné z kritérií identifikovaných při analýze vhodnosti, protože ta budou využita při posuzování úspěchu či neúspěchu celého outsourcingu. Další kritéria jsou rozebírána v části o SLA.

Výběr dodavatele služby

Existuje několik způsobů, jak dodavatele outsourcingované služby vybrat. Podobně jako u výběru dodavatele při nákupu aplikačního softwaru je možné vycházet z referencí, předchozí spolupráce, nebo výběrového řízení. Zde se navíc nabízí i

možnost založit úplně novou společnost a převést činnosti a příslušná aktiva na tuto společnost.

Podkladem pro výběr jsou samozřejmě nabídky dodavatelů vytvořené na základě definovaných požadavků. Ke zvážení jsou i další parametry jako postavení na trhu, apod.

Vyjednávání podmínek smlouvy

Špatně nastavená smlouva je jedním ze základních rizik outsourcingu a také častým důvodem neúspěchu, resp. zklamání z outsourcingu. Běžně se stává, že se očekávané zkvalitnění služeb i v dlouhodobém horizontu nedostavuje. Problém může být právě ve špatně postavené smlouvě. Podstatné obsahové části jsou uvedeny výše.

Plánování a řízení přechodu na outsourcing

Na vlastní přechod je možné nahlížet jednak po stránce legislativní, a jednak po stránce fyzické. Z legislativního hlediska je nutné zabezpečit převod různých závazků na dodavatele. V případě, že jsou v rámci outsourcingu převedeny také lidské zdroje, bude nutné změnit smlouvy se zaměstnanci, kterých se přechod týká. Podobně tomu může být v případě určitých závazků, pojištění atd. Samotný fyzický akt přechodu nemusí být nikterak náročný. V extrémním případě zůstanou lidé i technika na stejném místě, jen budou patřit pod jinou společnost. Určitě by bylo možné najít i opačný příklad. V každém případě je potřeba tuto fázi nepodcenit a věnovat pozornost zásadním otázkám. Otázkou, které je třeba věnovat největší pozornost jsou lidé, kterých se přechod týká. Ti mohou veškeré takové změny vnímat velmi citlivě. Důležité je vše předem s dostatečným předstihem oznámit a včas řešit případné problémy.

Řízení a vyhodnocování outsourcingu

Přípravné fáze na outsourcing budou pravděpodobně náročnější, ale patřičné úsilí by nemělo polevovat ani po ukončení přechodu. Především proto, že období dodávky služby bude pravděpodobně delší, než příprava a přechod.

Obnovování a ukončování smlouvy

Jak již bylo uvedeno, jedná se o nezřídka ignorovanou otázku. V počáteční fázi vyjednávání se pro méně zkušené strany může zdát otázka změny či ukončení outsourcingu jako zbytečná. Zkušenosti z minulosti však ukazují, že opak je pravdou.

Poskytování aplikačních služeb

Praktická aplikace outsourcingu v řadě případů nepřinesla očekávané efekty (finanční, případně i kvalitativní, aj.). Primárním důvodem je vysoká specifická jednotlivých firemních prostředí resp. jejich procesů, a tudíž potřeba rozsáhlé customizace softwarových aplikací pro potřeby jednotlivých zákazníků. To je příčinou vztahu 1:1 mezi poskytovatelem outsourcingových služeb a zákazníkem, a tím také nemožnosti realizovat úspory z rozsahu vyšším využitím zdrojů. Určitou snahou o odpověď na tento problém je poskytování aplikačních služeb.

Poskytování aplikačních služeb je založeno na provozování aplikací, IT infrastruktury a dalších informatických služeb zákazníkovi na bázi předplatného. Poskytovatel plně vlastní používaný software. Software je poskytovaný přes internet prostřednictvím

tenkého klienta (internetový prohlížeč). Platí se za použití „pay per use“ v měsíčních nebo ročních platbách.

Výhody modelu ASP:

- **vše pod jednou střechou** – kompletní služby
- **předvídatelnost a rozloženost nákladů** - ASP si za své služby účtují roční, měsíční či týdenní paušály a náklady tedy mají predikovatelný vývoj;
- **rychlost využití** - řešení rychleji, než v případě vlastního IT nebo nákupu
- **možnost vyzkoušet si nabízenou službu;**
- **snadnější upgrade** - upgrade se týká pouze zdrojů umístěných u poskytovatele. Zákazník by neměl pocítit žádná omezení v provozu;
- **minimalizace nároků na ICT odborníky ve firmě** - firmy v případě využití ASP nemusí pro zajištění chodu IS/ICT zaměstnávat množství specialistů ani nemusí mít nutné know-how;
- **možnost distribuce pracovní síly** - poskytování služeb přes internet. „mobilní“ zaměstnanci;
- **soustředění se na vlastní business** – stejně jako outsourcing

Nevýhody modelu ASP:

- Klient musí přijmout dodávanou aplikaci většinou přizpůsobenou největšímu klientovi
- Klient je závislý na dodavateli – u kritických aplikací musí spoléhat na dodavatele
- Změny v trhu ASP ovlivňují služby dodávané klientům
- Integrace systémů ASP a systémů, které nejsou dodávány pomocí modelu ASP, může být problematická
- Další nevýhody spojené s outsourcingem

Hlavní nevýhodou ASP modelu je tedy nutnost přizpůsobit se resp. do určité míry přizpůsobit firemní procesy dodávaným aplikacím. Tím dochází k určité standardizaci informatiky napříč podniky. Znamená to také, že informatika jako taková se stává jakousi paritou, která již nepředstavuje konkurenční výhodu. Konkurenční výhoda pak spočívá v tom, jak jsou jednotlivé služby, včetně těch informatických, naplánovány, organizovány a koordinovány do přidané hodnoty pro zákazníka.

Mezi základní faktory umožňující přechod na model ASP patří (Voříšek a kol. 2004):

- standardizace podnikatelského prostředí - tlačena normami a legislativou EU.
- business networking – propojování procesů dodavatelů, výrobců, partnerů i zákazníka.
- připravenost firem realizovat nový způsob dodávky ICT – tendence k využívání outsourcingu a připravenost poskytovatelů nabízet služby v modelu ASP.
- technologické faktory – rychlost a možnost zabezpečené komunikace prostřednictvím internetu; webové služby a třívrstvá architektura.

Zároveň jsou zde ale i bariery, které přechodu na model ASP brání. Jedná se především o spolehlivost komunikačního kanálu. Tím je v modelu ASP převážně Internet. Doba odezvy jako základní parametr výkonu aplikace pak závisí na

propustnosti daného kanálu. Přes vzrůstající rychlost internetového připojení, provoz kritických aplikací není zcela bez rizik. Další významnou bariérou je fyzické oddělení uživatele od aplikace a tudíž také od dat. Citlivost některých dat představuje značné bezpečnostní riziko a firmy většinou nejsou ochotny toto riziko podstupovat. Určitým řešením je zavádění bezpečnostních opatření a mechanismů kontroly přijatých bezpečnostních standardů u poskytovatele ASP (Voříšek a kol. 2004)

Monitorování IS/ICT

Základní otázkou, kterou je nutné si u monitorování, sledování a hodnocení IS/ICT položit, je: Jak celkově IS/ICT měřit? Pro vlastní hodnocení je nutné definovat určitou sadu ukazatelů, podle kterých budeme přínosy posuzovat. Tyto ukazatele lze klasifikovat z několika hledisek (Molnár 2000):

- **finanční** (měřitelné v peněžních jednotkách) a **nefinanční** (měřitelné v jiných např. fyzikálních jednotkách),
- **kvantitativní** (měřitelné nějakou kardinální stupnicí) a **kvalitativní** (měřitelné pořadovou ordinální stupnicí či logickou hodnotou „splněno“ – „nesplněno“),
- **přímé** (u kterých lze jednoznačně prokázat příčinný vztah k IS) a **nepřímé** (kde nelze jednoznačně definovat souvislost s IS),
- **krátkodobé** a **dlouhodobé**,
- **absolutní** a **relativní**.

Systematicky se hodnocením IS zabývali autoři DeLone a McLean, kteří provedli rozbor celé řady přístupů k hodnocení IS. Na základě tohoto rozboru identifikovali tyto kategorie kritérií pro hodnocení IS (DeLone, McLean 1992):

- **kvalita systému** – měří se kvalita zpracování informací v daném systému; např. spolehlivost, přesnost, flexibilita apod.;
- **kvalita informací** – měří se kvalita výstupu daného systému; informace ze systému se posuzují podle kritérií, jako jsou například přesnost, příhodnost, spolehlivost, úplnost, důležitost nebo uznávanost;
- **užití informací** – měří se, jak je výstup ze systému využíván; např. počet dotazů zadaných do systému, doba strávená se systémem nebo také způsob využití k činnostem jako je plánování a řízení;
- **spokojenost uživatelů** – zde se sleduje ohlas uživatelů na užití informací ze systému; jedno z významných kritérií pro hodnocení úspěchu celého systému;
- **účinek na jednotlivce** – vliv na chování příjemce výstupů (informací) ze systému; zde je úzká souvislost s produktivitou, jakékoliv měření je ale obtížné;
- **dopad na organizaci** – vliv na výkon celé organizace; v úvahu je možné brát snížení nákladů, uplatnění ve strategických aktivitách, návratnost investic apod.

Uvedený model bývá často rozšiřován o další kategorie (např. socio-technickou) nebo i podkategorie zohledňující specifické činnosti (např. rozhodování). Z hlediska moderních přístupů k řízení je možné dopady ICT na podnik sledovat také pomocí metody balanced scorecard, kdy je možné rozlišit v daných kategoriích následující ukazatele:

- **finanční ukazatele** – návratnost investic (ROI, ROIT),
- **spokojenost zákazníků** – růst prodejů (obrat, příjem),
- **vnitřní procesy** – snížení nákladů,
- **inovace** – příjem z prodeje nových produktů.

Service Level Agreement

Pro stanovení kvality služeb dodávaných externím subjektem se používá speciální typ smlouvy (nebo ve formě dodatku ke smlouvám jiným), která se nazývá service level agreement (SLA). Smlouva SLA stanovuje, většinou v měřitelných pojmech, minimální hranici pro úroveň poskytovaných služeb (Učeň 2001). SLA poskytuje smluvní zabezpečení úrovně poskytovaných služeb externím dodavatelem a slouží jako nástroj pro stanovení ceny dané služby nebo sankcí zejména v oblasti outsourcingu. V případě, že je daná služba poskytnuta pod touto minimální hranicí stanovené v SLA, není již tato služba klientem akceptována a je možné požadovat po dodavateli penále. Konkrétní podoba SLA vždy závisí na poskytovaných službách a na dostupných metrikách, které je možné k měření kvality použít. Obecně se SLA skládá ze tří částí (Učeň 2001):

- **Základní ustanovení**
 - popis klienta, resp. příjemce dané služby (v případě více příjemců popis kategorií příjemců);
 - popis poskytovaných služeb;
 - popis poskytovatele;
 - měření – postup, způsob, periodicita, odpovědnost, vykazování výsledků;
 - ověření – postup, způsob, periodicita, odpovědnost, vykazování výsledků ověřování správnosti měření;
 - určení a způsob realizace podpory;
 - návazné a podpůrné služby spojené s danou službou;
 - cena služby;
 - platební podmínky;
 - podmínky změny ceny;
 - práva a povinnosti obou stran;
 - ostatní podmínky pro realizaci SLA (bezpečnost, právo informovanosti, odpovědnost za vady a škody apod.).
- **Tvrdé metriky**
 - dostupnost;
 - doba odezvy;
 - doba řešení problému;
- **Měkké metriky** - ostatní metriky pro danou službu (kvalitativní ukazatele)

SLA vymezuje základní portfolio ukazatelů pro komunikaci mezi zákazníkem a dodavatelem určité služby. Od jednotlivých ukazatelů se potom také odvíjí cena za poskytované služby. K určení ceny je nutné stanovit přesné hodnoty jednotlivých ukazatelů a podmínky snížení ceny nebo uplatnění sankcí. V tomto ohledu jsou zejména u tvrdých metrik stanoveny tři úrovně služby (Učeň 2001):

- **standardní servisní úroveň** – běžná hodnota sledovaného ukazatele (např. dostupnost vyšší);
- **minimální servisní úroveň** – dolní mez, která by neměla být dosažena (event. pokud je překročena budou uplatňovány určité sankce);
- **motivační servisní úroveň** – limit pro motivování dodavatele poskytovat kvalitní služby; pokud je stanovena, většinou se váže na určité bonusy pro dodavatele.

Ne každý uživatel vyžaduje stejnou úroveň služby a je tedy zbytečné mít stejně definované úrovně služeb. V rámci cenové politiky lze ještě jednotlivé úrovně ukazatelů stanovit pro určité skupiny uživatelů. Skupiny mohou být podle využívání služeb vyčleněny následujícím způsobem (Učeň 2001):

- uživatelé kriticky závislí na IS/ICT,
- uživatelé závislí na IS/ICT,
- běžní uživatelé,
- občasní uživatelé.

Význam SLA nelze podceňovat ani v případech prozatímní oboustranné důvěry na začátku obchodního vztahu. Pokud je vše v pořádku, může SLA sloužit jako nástroj pro jednoznačnou komunikaci stanovených pravidel spolupráce. Výhody uzavření SLA se projeví především v případech, kdy služby nefungují tak, jak by měly, resp. když dojde k neshodě v posuzování úrovně jejich fungování. Proto by měla být standardní součástí smlouvy o outsourcingu.

Smlouva o analýze v IT

Nejčastěji použitelný smluvní typ je smlouva o dílo. Předmětem smlouvy je závazek provést analýzu konkrétních procesů a potřeb objednatele a obvykle rovněž navrhnout softwarové řešení. Závazkem objednatele je poskytnout součinnost a uhradit sjednanou cenu.

Obsahové náležitosti

- Stanovení účelu analýzy
- Vymezení součinnosti smluvních stran
- Protokolace jednotlivých vstupních údajů
- Zpracování a odsouhlasení jednotlivých dokumentů
- Způsob a termín uzavření smlouvy o vývoji a implementaci softwaru
- Odměna za zpracování analýzy a návrhu řešení
- Odpovědnost za vady a analýzy a za škodu
- Autorská práva k analýze
- Povinnost mlčenlivosti
- Ukončení smlouvy

Ochrana obchodního tajemství

Dle obchodního zákoníku se obchodním tajemstvím rozumí informace:

- Má alespoň potenciální hodnotu
- Nejsou v daném oboru běžně dostupné
- Firma projevila vůli informaci utajit a takové utajení zajišťuje

Způsoby ochrany

- Ze zákona (obchodní zákoník, trestní zákoník, autorský zákon)
- Smluvně
- Fakticky

Důvěrné informace

Chráněny obchodním zákoníkem ale definice je ponechána na smluvních stranách. Typické případy jsou informace vyplývající z činnosti statutárního nebo kontrolního orgánu nebo informace v rámci uzavírání smluv.

Smlouva o mlčenlivosti

Obsahové náležitosti

- Definice obchodního tajemství a důvěrných informací
- Způsob označování informací
- Definice zákazu mlčenlivosti
- Stanovení sankce za porušení
- Doba trvání závazku
- Způsob předávání informací
- Další fakultativní ustanovení

Smlouva o vývoji a implementaci software

Uplatnění smlouvy o dílo a licenční smlouvy.

Obsah

- Vymezení účelu a cílů smlouvy
- Předmět smlouvy
- Dodání HW a SW třetích stran
- Projektové řízení
- Změnové řízení
- Školení a dokumentace
- Předání a převzetí SW
- Součinnost objednatele
- Cenová ujednání
- Vady a odpovědnost za vady
- Odpovědnost za škody
- Ukončení smlouvy

Předmět smlouvy

Závazek zhotovitele dodat a objednatel zaplatit. Nutnost provázání předmětu smlouvy na specifikaci požadavků (často uvedených v příloze). Negativní vymezení předmětu (např. neobsahuje školení, upgrade, ...). Doba a místo plnění (harmonogram, milníky, ...). Upřesnění předmětu smlouvy během projektu (vymezení

požadavků může být provedeno až zhotovitelem po uzavření smlouvy). Změna (předmětu) smlouvy.

Formulace předmětu smlouvy

„Programovací práce a služby“

„Zhotovitel se zavazuje dodat objednateli software a uvést jej do rutinního provozu. Zhotovitel se zejména zavazuje:

- Provést implementaci softwaru a to včetně datové integrace, parametrizace a konfigurace softwaru dle podmínek specifikovaných v příloze č. 1 – návrh řešení
- Udělit objednateli právo užít software, tj. licenci v rozsahu uvedeném dále v této smlouvě
- Provést uživatelské zaškolení
- Zajistit asistovaný zkušební provoz v délce trvání 1 měsíce
- Předat software do rutinního provozu to vše v rozsahu a za podmínek stanových v této smlouvě

Objednatel se zavazuje uhradit cenu ve výši a za podmínek uvedených v této smlouvě a poskytnout zhotoviteli součinnost sjednanou v této smlouvě“

Projektové řízení

- Sestavení projektového týmu.
- Vedení projektové dokumentace (projektový deník, progress report, ...)
- Komunikace projektového týmu a projektové schůzky
- Pravomoci – kontrola plnění, sdělování informací a předávání fází, nařízení tzv. rollbacku, atd.

Předání a převzetí SW

Dodání a předání SW (bez vad a s vadami). Akceptační řízení a akceptační testy (akceptační kritéria bývají přílohou smlouvy). Splní-li SW akceptační testy (tj. určitá minimální kritéria), pak je SW řádně předán, i když není absolutně bezvadný. Zásadní je provázání splnění akceptačních testů na vznik nároku na cenu. Prodlení (následky prodlení zhotovitele a objednatele). Předání zdrojových kódů (případně tzv. escrow agreement)

Součástí smlouvy o outsourcingu

- Úroveň služeb
- Převod aktiv
- Přechod zaměstnanců
- Ceny a splácení
- Stanovení záruk
- Řešení sporů a ukončení smlouvy
- Vlastnictví intelektuálního majetku
- Bezpečnost a utajení informací

Service Level Agreement

Pro stanovení kvality služeb dodávaných externím subjektem se používá speciální typ smlouvy (nebo ve formě dodatku ke smlouvám jiným), která se nazývá service level agreement (SLA). Smlouva SLA stanovuje, většinou v měřitelných pojmech, minimální hranici pro úroveň poskytovaných služeb (Učeň 2001). SLA poskytuje smluvní zabezpečení úrovně poskytovaných služeb externím dodavatelem a slouží jako nástroj pro stanovení ceny dané služby nebo sankcí zejména v oblasti outsourcingu. V případě, že je daná služba poskytnuta pod touto minimální hranicí stanovené v SLA, není již tato služba klientem akceptována a je možné požadovat po dodavateli penále. Konkrétní podoba SLA vždy závisí na poskytovaných službách a na dostupných metrikách, které je možné k měření kvality použít. Obecně se SLA skládá ze tří částí (Učeň 2001):

- **Základní ustanovení**
 - popis klienta, resp. příjemce dané služby (v případě více příjemců popis kategorií příjemců);
 - popis poskytovaných služeb;
 - popis poskytovatele;
 - měření – postup, způsob, periodicita, odpovědnost, vykazování výsledků;
 - ověření – postup, způsob, periodicita, odpovědnost, vykazování výsledků ověřování správnosti měření;
 - určení a způsob realizace podpory;
 - návazné a podpůrné služby spojené s danou službou;
 - cena služby;
 - platební podmínky;
 - podmínky změny ceny;
 - práva a povinnosti obou stran;
 - ostatní podmínky pro realizaci SLA (bezpečnost, právo informovanosti, odpovědnost za vady a škody apod.).
- **Tvrdé metriky**
 - dostupnost;
 - doba odezvy;
 - doba řešení problému;
- **Měkké metriky** - ostatní metriky pro danou službu (kvalitativní ukazatele)

SLA vymezuje základní portfolio ukazatelů pro komunikaci mezi zákazníkem a dodavatelem určité služby. Od jednotlivých ukazatelů se potom také odvíjí cena za poskytované služby. K určení ceny je nutné stanovit přesné hodnoty jednotlivých ukazatelů a podmínky snížení ceny nebo uplatnění sankcí. V tomto ohledu jsou zejména u tvrdých metrik stanoveny tři úrovně služby (Učeň 2001):

- **standardní servisní úroveň** – běžná hodnota sledovaného ukazatele (např. dostupnost vyšší);
- **minimální servisní úroveň** – dolní mez, která by neměla být dosažena (event. pokud je překročena budou uplatňovány určité sankce);

- **motivační servisní úroveň** – limit pro motivování dodavatele poskytovat kvalitní služby; pokud je stanovena, většinou se váže na určité bonusy pro dodavatele.

Ne každý uživatel vyžaduje stejnou úroveň služby a je tedy zbytečné mít stejně definované úrovně služeb. V rámci cenové politiky lze ještě jednotlivé úrovně ukazatelů stanovit pro určité skupiny uživatelů. Skupiny mohou být podle využívání služeb vyčleněny následujícím způsobem (Učeň 2001):

- uživatelé kriticky závislí na IS/ICT,
- uživatelé závislí na IS/ICT,
- běžní uživatelé,
- občasní uživatelé.

Význam SLA nelze podceňovat ani v případech prozatímní oboustranné důvěry na začátku obchodního vztahu. Pokud je vše v pořádku, může SLA sloužit jako nástroj pro jednoznačnou komunikaci stanovených pravidel spolupráce. Výhody uzavření SLA se projeví především v případech, kdy služby nefungují tak, jak by měly, resp. když dojde k neshodě v posuzování úrovně jejich fungování. Proto by měla být standardní součástí smlouvy o outsourcingu.

Význam bezpečnosti v IS/ICT

Softwarové systémy zpracovávají data a informace, které mají pro podnik velkou hodnotu. Je proto nutné vnímat rostoucí množství hrozeb pro informační systém, související se zvyšováním otevřenosti mnohých informačních systémů (propojování na Internet), sdílením větších objemů dat a aplikací mezi uživateli, sofistikovanějším škodlivým softwarem, sdílením znalostí mezi hackery, zvyšováním složitosti software. Bez vhodného zabezpečení lze se současnými prostředky ICT strategicky významná data velmi rychle získat nebo i změnit či zničit. Při zabezpečení IS se potom rozlišuje hrozba (angl. threat), což je obecně dostupná potenciální akce nebo událost, která může ohrozit bezpečnost informačního systému (živelná katastrofa, útočník, nedbalost uživatele atd.), a riziko (angl. risk), což je potenciál, že určitá hrozba využije zranitelnosti určitého aktiva (zdroje) informačního systému s následkem ztráty, zneužití nebo poškození tohoto aktiva nebo systému.

Bezpečnostní opatření by proto měla tvořit nezbytnou součást každého softwarového systému pracujícího s důležitými daty. Bezpečnostní opatření by měla být zaměřena na eliminaci bezpečnostních rizik a hrozeb. Základním dělením hrozeb podle jejich původu ve vztahu k bezpečnostnímu perimetru je dělení na interní a externí hrozby. Základními aspekty hrozeb jsou:

- frekvence výskytu,
- závažnost výskytu,
- možnosti/ efektivita protiopatření,
- druh hrozby.

Nejvíce medializované hrozby nemusí být nejčastější, nejnebezpečnější a nemusí způsobovat nejvyšší ztráty. Pro bankovní systém tak nejsou zpravidla největší hrozbou počítačové viry nebo externí narušitelé, ale vlastní zaměstnanci (obecně je interní útok mnohem nebezpečnější než útok externí, neboť vychází z důvěrné znalosti informačního systému). Nejčastější hrozbou, ale málo uvědomovanou a relativně málo nápadnou a zpravidla s malými důsledky pro informační bezpečnost (je zpravidla korigována operačním systémem), jsou chyby vstupně/výstupních operací.

V souvislosti s daty, informacemi a jinými informatickými hodnotami v IS/ICT můžeme rozlišit obecné bezpečnostní hrozby:

- zneužití informací resp. informatických aktiv,
- změna obsahu informací resp. změna informatických aktiv,
- zneprístupnění informací resp. informatických aktiv,

Obecné bezpečnostní hrozby mají konkrétní podobu. Mezi základní hrozby patří škodlivý software, počítačová infiltrace, odposlech a modifikace přenášených zpráv, chyby software, chyby a výpadky hardware, chyby obsluhy, neznalost, lenost, úmysl, špatné zacházení, katastrofy a živelné pohromy a zneužití aktiv informačního systému zaměstnanci.

Škodlivý software (angl. malicious software, malicious code, malware, Rogue program) je obecné označení pro software, který může způsobit škody v informačním systému nebo zneužití jeho zdrojů. Mezi typické zástupce škodlivého software patří počítačové viry (někdy nesprávně synonymum pro škodlivý software), trojské koně, síťové červy, špionážní software (spyware), reklamní software (adware), škodlivé skripty a hoaxy. Společnými charakteristikami malware je šíření či instalace bez vyžádání a vědomí uživatele, skrývání jeho nežádoucích aktivit, neustálý vývoj funkcí a způsobů šíření a skrývání aktivit těchto škodlivých kódů a zvyšující se dynamika šíření, kdy k celosvětovému rozšíření síťových červů či virů může dojít prostřednictvím Internetu během několika hodin. V současnosti již neexistuje pevná hranice mezi jednotlivými typy škodlivého software a jeho jednotlivé typy se vzájemně doplňují ve svých aktivitách včetně způsobu šíření. Infiltrace se tak na síti může např. šířit jako síťový červ a po instalaci v systému pak pracovat a šířit se jako virus.

Počítačová infiltrace (též jen infiltrace, průnik; angl. infiltration) je jakýkoliv neautorizovaný vstup do informačního systému a do jeho programů a paměti, často s využitím zdrojů IS, jejich modifikací a poškozením nebo zneprístupněním. Mezi nejrozšířenější způsoby infiltrace patří šíření a zneužívání vlastností škodlivého software a útoky hackerů. Někdy se infiltrace používá i zúženě ve spojení s počítačovými viry – virová infiltrace.

Pasivní odposlech je neautorizované monitorování nebo zaznamenávání dat, přenášených komunikačním kanálem (např. Internet, interní firemní síť). Technikami jsou připojení na počítačovou síť v místech aktivních prvků sítě a nasazení speciálních programů pro analýzu zasílaných paketů (společně označovány jako napíchnutí), detekce parazitního elektromagnetického vyzařování a následná rekonstrukce původní informace (nebo jen porovnání intenzity vysílání zpráv – detekce zdroje, např. vojenské velitelství) atd. Pokud jsou odposlouchávané zprávy

též modifikovány, jde o **aktivní odposlech**. Odposlech je významnou hrozbou pro E-business.

V některých případech je selhání zapříčiněno souhrou náhod. Daleko závažnější jsou selhání, na jejichž počátku je člověk. Napadení počítačového systému virem může v dnešním přes Internet propojeném světě způsobit několikamilionové škody. V současnosti již existuje daleko lepší právní mechanismus postihu osob za úmyslné poškozování informací a IS/ICT.

Přehled protiopatření, jejich výhod a slabin

Základním dělením protiopatření je dělení na legislativní, organizační a administrativní, fyzická, softwarová a hardwarová protiopatření. V optimálním případě, pokud tvoří systém a byla správně implementována, se protiopatření vzájemně doplňují, ale také často vzájemně ovlivňují. Naopak v negativním případě jedna slabina v protiopatřeních může zcela znehodnotit všechna zbývající opatření - např. firewall může být téměř zbytečný, pokud jsou interně ve firmě používány modemy a škodlivý software se může šířit přes komutovanou linku. Základním protiopatřením v organizaci by vždy měla být všemi lidmi v organizaci důsledně dodržovaná pravidla chování, opírající se o dostatečné odborné znalosti. Tato pravidla jsou obsažena v bezpečnostní politice organizace.

Základními východisky pro nasazení protiopatření patří důraz na prevenci a holistický přístup k ochraně IS/ICT organizace, který vzájemně propojuje jednotlivá protiopatření do uceleného systému se zvážením jejich vzájemné synergie, nutnosti kontinuálního vývoje a vztažení vždy ke konkrétnímu IS/ICT a požadavkům na jeho funkce a míru zabezpečení. Mezi nejvýznamnější protiopatření patří:

- **Zvyšování úrovně a řízení lidských zdrojů**, spojené s jejich výběrem, pravidelným školením, podporou získávání znalostí z oblasti ICT.
- **Instalace kvalitních programů proti malware a dalším infiltracím** (antivirové programy, osobní firewally, firewally na vstupních branách do sítě, antispamové programy atd.) a jejich pravidelný update a upgrade na pracovních stanicích i na serverech.
- **Využívání potenciálu autentizace a autorizace**, jejichž hlavními funkcemi je regulace přístupu ke zdrojům pouze pro oprávněné osoby a zajištění neodmítnutelnosti odpovědnosti danými osobami. Aspekty autentizace a autorizace jsou spolehlivost (souvisí především se zvoleným způsobem autentizace a dodržováním pravidel pro provádění), možnost zneužití, cena technologie, doba nutná k autentizaci, cena chráněného aktiva, míra omezení uživatelů. Pro autentizaci se používají následující postupy:
 - znalosti (např. hesla, kryptografické klíče pro digitální podpisy),
 - tokeny (klíče ke dveřím a sejfům, čipové a magnetické karty aj.),
 - dva typy biometrie – fyziologická biometrie a behaviorální biometrie,
 - kombinace výše uvedených postupů (nejspolehlivější a nejefektivnější).
- **Zálohování dat** (off-line nebo on-line – RAID pole, dublování záznamů nebo center zpracování, clusterování) je typickým preventivním opatřením, které minimalizuje dopady případného poškození dat (ztráty jejich integrity). Pro efektivitu zálohování jsou důležité:
 - Zvolit vhodný systém zálohování.

- Provést výběr vhodného zálohovacího zařízení se zvážením potřebné rychlosti zálohování a obnovování, pořizovací ceny zařízení, ceny a kapacity výměnných médií, požadované doby uchování zapsaných dat, charakteristiky prostředí, v němž se zálohování provádí a prostředí, ve kterém jsou záložní média transportována či uchovávána.
- Zajistit skladování záloh na několika fyzicky různých místech.
- **Používání šifrování** – zamezení možnosti zjištění informačního obsahu neoprávněným osobám (více viz kapitolu Kryptologie).

Protiopatření proti škodlivému software musí být velmi komplexní a pro zabránění vstupu škodlivého software do informačního systému vyžaduje on-line a off-line vyhledávání a identifikaci škodlivého software a kontinuální update i upgrade antivirových programů a firewallů, stahování a instalaci opravných kódů pro nalezené bezpečnostní díry software („záplatování“; angl. patch; software zahrnuje operační systémy i aplikace), sledování stavu ve světě s rychlou reakcí na vznik nového škodlivého software, kontinuální monitorování aktivit uživatelů i aplikací v informačním systému, vedení záznamů o činnosti aplikací i uživatelů, zálohování dat a důležitých systémových oblastí a regulaci chování uživatelů s důslednou autorizací činností aplikací a uživatelů. Problémem účinnosti protiopatření je efektivní skrývání škodlivého software v informačním systému, vysoká rychlost jeho šíření, jeho častý vznik, zpravidla málo zkušenosti uživatelů a využívání stále nových technik (či zdokonalování technik dosavadních) tvůrci škodlivého software.

Poměrně vážným případem selhání lidského faktoru, které se týká především manažerů, je myslet si, že žádná rizika neexistují. Bezpečnostní opatření většinou nepřinášejí žádnou přidanou hodnotu. Jsou jednoduše prací a tedy i dodatečnými náklady. Skutečnost, že se to bez nich neobejde, si člověk bohužel uvědomí, až když už je většinou pozdě. Pro co nejvyšší stupeň eliminace bezpečnostních rizik je potřeba bezpečnostní opatření používat systematicky a systémově. V praxi to znamená pečlivé plánování a řízení různých bezpečnostních opatření. Samotná nutnost plánování a řízení je dána tím, že bezpečnostní opatření je potřeba používat ve vhodné kombinaci. V podniku se proto často hovoří o bezpečnostní politice, která jasně stanovuje povinnost a odpovědnost za dodržování bezpečnostních opatření.

Koncepce ochrany IS

Žádoucím stavem informačního systému je dosažení **informační bezpečnosti** (angl. information security), tzn. stavu, kdy je zajištěna dostupnost dat a služeb IS, důvěrnost a integrita informací, zodpovědnost subjektů a účtovatelnost akcí, autentičnost (pravost) subjektů a zdrojů a spolehlivost informačního systému. Informační bezpečnost je zajišťována dlouhodobým, plánovitým, systematickým a systémovým procesem implementace ochrany proti neautorizovanému, náhodnému či úmyslnému vyzrazení, manipulaci, zničení nebo změně informací. Manipulace se může týkat také změny některého z atributů informací, jako je vlastnictví souboru, bezpečnostní klasifikace, místo určení dat (adresa) apod. a manipulace či zničení dalších aktiv IS.

Zabývat se bezpečností informačního systému organizace by mělo být integrální součástí celého jeho životního cyklu, počínaje návrhem jeho koncepce. Základním dokumentem, který je na základě vývoje ICT obecně formulován a se zaváděním a vývojem konkrétního IS doplňován, je bezpečnostní politika. Bezpečnostní politika by

měla vycházet z rizikové analýzy, provedené týmem expertů v etapě návrhu koncepce IS.

Základním cílem ochrany informačního systému organizace je minimalizovat souhrn všech rizik se zvážením jejich individuální závažnosti pro daný IS (vyjádřené např. předpokládanou ztrátou za rok), a to ve vztahu k množství zdrojů, které byly investovány do ochrany dat. Pro ochranu IS musí být uvolněny dostatečné zdroje, aby byl dosažen žádoucí stupeň ochrany IS – zpravidla se uvádějí náklady okolo 5 až 10 % celkových nákladů na vytvoření IS. Jako ideová pomůcka se používá vrstvý model koncepce bezpečnosti IS (viz schéma na obrázku 24; samozřejmě jde o dosti hrubou schematizaci, reálně se jednotlivé vrstvy vzájemně složitě prolínají), který vyjadřuje žádoucí doplňování jednotlivých úrovní pro dosažení žádoucího stupně ochrany.

Východiskem informační bezpečnosti je důraz na prevenci, koncepčnost, kontinuitu a vyváženost všech plánovaných a implementovaných postupů, neboť:

- aplikovaná protipatření spolu mohou úzce souviset, vzájemně se podmiňovat, synergicky zesilovat svou účinnost,
- dílčí nedůslednost může zcela znehodnotit celou ochranu konkrétního IS,
- neexistuje žádná 100% ochrana IS (kdo to tvrdí, buď lže, nebo neví nic o problematice bezpečnosti IS),
- požadavky na bezpečnost musí být nejen od počátku součástí vývoje IS, ale také všech etap jeho životního cyklu,
- žádnou z hrozeb a protipatření nelze přeceňovat ani podceňovat – je vhodné ji pokud možno co nejpřesněji vyhodnotit v rámci celkové koncepce ochrany IS; tím budou protipatření navržena a realizována efektivně,
- dosažení informační bezpečnosti je nikdy nekončící proces – objevují se nové hrozby, nové požadavky na bezpečnost IS, nové technologie (techniky přenosu dat, výpočetní mohutnost aj.), noví uživatelé.

fyzická ochrana

fyzická ochrana

kontroly bezpečnosti a přesnosti zabudované v systému

administrativní kontroly

legislativní a společenské prostředí

fyzická ochrana

kontroly bezpečnosti a přesnosti zabudované v systému

administrativní kontroly

legislativní a společenské prostředí

Plán bezpečnostních opatření

Z výše uvedeného vyplývá potřeba koordinovaného a promyšleného plánování bezpečnostních opatření pro zajištění ochrany informatických aktiv v podniku. Součástí celkové koncepce ochrany IS by proto měl být plán bezpečnostních opatření. Plán bezpečnostních opatření má formu oficiálního dokumentu, který:

„ ... popisuje způsoby, jakými organizace kryje požadavky na bezpečnost, a aktivity směřující k ochraně informatiky“ (Příbyl, Kodl 1997).

Vlastní obsah plánu se může lišit podle konkrétních požadavků podniku. V zásadě je možné do plánu bezpečnostních opatření zahrnout šest základních částí. Tyto části jsou zhruba následující (Příbyl, Kodl 1997):

- **politika** – vyhlášení cílů bezpečnostní politiky; přidělení odpovědností za bezpečnost,
- **současný stav** – riziková analýza, seznam informatických hodnot, existující opatření,
- **doporučení** – závěry z rizikové analýzy; realizovatelnost bezpečnostních opatření,
- **odpovědnost** – seznam pracovníků s odpovědnostmi, úkolů a finanční hodnocení,
- **časový harmonogram** – postupné zavádění bezpečnostních opatření do praxe; plán školení,
- **sledování** – sledování plnění, termíny pro kontrolu, vyhodnocení a aktualizaci bezpečnostní politiky.

Vytvořením plánu bezpečnostních opatření ovšem práce nekončí. Celý plán je nutné neustále revidovat a aktualizovat v určených intervalech tak, aby odrážel jednak měnící se požadavky podniku na informační bezpečnost, a jednak také nová bezpečnostní rizika a hrozby. Důležité je také zajistit, aby byl dokument přijat všemi zúčastněnými a nebyl pouze kusem papíru, který nemá žádný konkrétní účinek (Příbyl, Kodl 1997).

Riziková analýza

Jednou částí v plánu bezpečnostních opatření je také zjištění současného stavu. Pro tento účel se provádí analýza rizik. Samotné uvědomění si bezpečnostních rizik je prvním krokem k pochopení významu bezpečnostních opatření. V tomto směru je největším rizikem samotná ignorance jakýchkoliv bezpečnostních rizik. Obecně platí, že častokrát si podnik či jedinec rizika uvědomí až při ztrátě určitého aktiva. Druhým extrémem je umělé zveličování bezpečnostních rizik a následná paralýza podniku neadekvátními bezpečnostními opatřeními. Právě takovým problémům by měla riziková analýza předcházet. Stěžejní kroky při jejím provádění jsou především následující (Příbyl, Kodl 1997):

- **Vymezení hodnot systému** – inventarizace hodnot informatiky (HW, SW, Data, Personál, Dokumentace, Materiál).
- **Stanovení zranitelnosti hodnot systému** – určení situací, které vedou ke ztrátě utajení, integrity, dostupnosti.
- **Odhad pravděpodobnosti zneužití zranitelných míst** – odhady určitých jevů na základě teorie pravděpodobnosti, pozorování, odhadu; přiřazení určité frekvence na škále (např. vícekrát denně – méně než jednou za tři roky).
- **Výpočet odhadu ztrát** – vzhledem k dopadu na podnikání (ztrátu konkurenční výhody), porušení zákonů (ochrana osobních údajů), ceně za náhradu, legálních postihů apod.

- **Výčet použitelných bezpečnostních opatření a jejich ceny** – zavedení nových nebo přezkoumání stávajících bezpečnostních opatření (autentizace, šifrování, fyzické kontroly apod.).
- **Plán úspor v důsledku zavedení bezpečnostních opatření** – pravidlo „cena bezpečnostních opatření by neměla přesáhnout hodnotu chráněného aktiva (dat)“.

Uvedený postup rizikové analýzy vede nejen k určení citlivých míst, které je třeba chránit, ale také k ospravedlnění finančních nákladů do bezpečnostních opatření. Na druhou stranu je třeba si uvědomit také její nedostatky. Mezi základní nedostatky patří nedostatečná přesnost a falešná představa o přesnosti nákladů. Riziková analýza pracuje s čísly získanými na základě teorie pravděpodobnosti. Vychází se tedy ze statistiky velkých čísel. Nelze proto určit, kdy přesně nebo jaké konkrétní aktivum bude napadeno a jaké přesně ztráty vzniknou. Spíše než z konkrétních hodnot je třeba vycházet z relativních porovnání či hodnot v určitém rozsahu (Příbyl, Kodl 1997).

Business Continuity

„Identification of risks, threats and vulnerabilities that could impact an entity's continued operations and provides a framework for building organizational resilience.“

Základní principy

- **Odolnost** (Resilience)
- **Obnovení** (Recovery)
- **Záložní řešení** (Contingency)

Aktivity pro zajištění BC jsou standardizovány v ISO 22301:2012

Požadavky na BC (Dle ISO 22301:2012)

- Monitorování do jaké míry jsou naplňovány cíle BCP
- Monitorování výkonnosti aktivit, které chrání kritické funkce podniku
- Kontrola historických záznamů o nedostacích v zajištění chráněných funkcí
- Provádění pravidelných auditů
- Soulad s dalšími ustanoveními daného standardu

BC Management

Kontinuální činnost – určení odpovědností a zavedení je součástí plánování informatiky

Životní cyklus plánování BC

Analýza organizace

Návrh BC Strategie

Implementace strategie

Cvičení, uskutečňování a aktualizace

Business Impact Analysis (BIA)

Identifikace klíčových služeb podniku a činností, jež je zajišťují. Analýza dopadů způsobených narušením daných služeb podniku. Stěžejní kroky:

- Identifikace klíčových funkcí a dopadů způsobených výpadkem resp. narušením CIA pro organizaci i zákazníky
- Určení maximální akceptovatelné doby výpadku služby Maximum Tolerable Outage (MTO) nebo Maximum Tolerable Period of Disruption (MTPD)
- Určení času na obnovu Recovery Time Objective (RTO) s ohledem na MTO
- Určení kritických činností v rámci služby
- Určení zdrojů využívaných v kritických činnostech nutných pro zajištění RTO

BC Strategie

Vychází z BIA směřuje k RTO.

Lidé

- Plánování zástupů
- Trénink více dovedností pro případ nutné náhrady
- Dislokace lidí s kritickými schopnostmi
- Zapojení pracovníků třetích stran

Prostory

- Relokace pracovního prostředí
- Nahrazení méně významného prostředí kritickým
- Práce na dálku

Technologie

- Záložní systémy v náhradním umístění
- Uplatnění starších zařízení

Informace

- Zálohování důležitých dokumentů
- Bezpečný přístup k důležitým dokumentům
- Dislokace záloh důležitých dokumentů

Partneři, dodavatelé a třetí strany

- Dodávky od více dodavatelů
- Identifikace náhradních dodavatelů
- Podpora BC u všech třetích stran
- Pokuty v případě výpadku dodávek

Zákazníci

- Zajištění informovanosti
- Ochrana zranitelných skupin